

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2019

Josef Pavlíček

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Tři zakladatelky špitálů v českých zemích
Three founders of the hospitals in the Bohemian lands

Josef Pavlíček

Vedoucí práce: prof. PhDr. Kateřina Charvátová, CSc.
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Dějepis – Základy společenských věd se zaměřením na vzdělání

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Tři zakladatelky špitálů v českých zemích vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 8. července 2019

Rád bych srdečně poděkoval vedoucí práce paní prof. PhDr. Kateřině Charvátové, CSc. za ochotu, trpělivost a cenné rady při vedení této bakalářské práce.

ABSTRAKT

Práce Tři zakladatelky špitálů v českých zemích je zaměřena na tři středověké dámy, které se ve 13. století a v první polovině 14. století rozhodly založit špitály. Po nashromáždění vhodných pramenů a literatury o dámách je nutné sestavit jejich životní osudy. Zjištěné informace o ženách a jejich špitálních fundacích pak v závěru porovnáme. Také je nutné najít odpovědi na dvě otázky. První otázkou je, proč mohly naše dámy založit špitály. Druhá otázka zní, kdo jejich čin ovlivnil a naopak koho ony ovlivnily. První a nejstarší z tří žen je řádová sestra svatá Anežka Česká. Anežka založila v Praze v současné čtvrti Na Františku klášter a špitál s Řádem křižovníků s červenou hvězdou. Šlechtična svatá paní Zdislava z Lemberka založila podle tradice dva špitály v Podještědí. Královna vdova Eliška Rejčka se zasloužila o vznik ženského cisterciáckého kláštera na Starém Brně a malého špitálu vedle něj. Dámy tak spojuje nejen špitální fundace, ale rovněž i určité společné znaky. Vlastnily velký majetek a také měly podporu důležitých osob, což je ve stručnosti odpověď na první otázku, kterou jsme si kladli. Vliv na naše dámy měla zejména svatá Alžběta Durynská a další osoby a zejména fundace svaté Anežky České měla vliv na další špitální fundace.

KLÍČOVÁ SLOVA

Středověk, Špitály, Jeptiška, Šlechtična, Královna vdova

ABSTRACT

The thesis Three founders of the hospitals in the Bohemian lands is focused at three mediaval ladies who decided to establish hospitals in the 13th, and first half of 14th, century. After accumulating the appropriate sources and literature on the ladies, it is necessary to build their life stories. We will then compare the findings on women and their hospital fundamentals.. Also to find answers to two questions First question is why could our ladies establish hospitals. The second question is who influenced their actions and who they influenced. First and oldest od the three women is nun Saint Agnes of Bohemia. Agnes in Prague in the present discrit Na Františku founded a monastery and hospital with Knights of the Cross with the Red Star. Noblewoman Saint Zdislava of Lemberk founded to tradition two hospitals in Podještědí. Queen widow Elizabeth Richenza founded a female Cistercian monastery in Old Brno and next to small hospital. Ladies are thus connected not only by the hospital founding. But also some common features. They owned a great estate and too they had the support of important people, which is briefly the answer to the first question we asked. Especially Saint Elizabeth of Thuringia had an influence on our ladies, and other persons, and especially the foundation of St. Agnes of Bohemia, had an impact on other hospital foundations.

KEYWORDS

The Middle-age, Hospitals, Nun, Noblewoman, Queen widow

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Rozbor pramenů a literatury.....	9
3. Historie středověkých špitálů	10
4. Ženy ve středověku	13
5. Svatá Anežka Česká	17
5. 1. Anežčino mládí a zásnuby	17
5. 2. Svatý František z Assisi a svatá Klára.....	19
5. 3. Anežka Přemyslovna a její fundace.....	20
5. 4. Cesta ke kanonizaci	27
5. 5. Anežčiny fundace v průběhu dějin	28
6. Svatá paní Zdislava	31
6. 1. Zdislava z Lemberka a historické prameny	31
6. 2. Pan Havel z Lemberka a jeho panství	33
6. 3. Kláštery a špitály paní Zdislavy	35
6. 4. Zdislavino uctívání a kanonizace	38
7. Eliška Rejčka.....	40
7. 1. Eliška Rejčka a Václav II.	40
7. 2. Habsburkové.....	42
7. 3. Mocenský boj dvou královen	44
7. 4. Závěr života Elišky Rejčky.....	46
7. 5. Klášter na Starém Brně a Eliščina podpora umění	47
7. 6. Špitál na Starém Brně	48
7. 7. Vítězství Elišky Přemyslovny?.....	50
8. Komparace tří středověkých dam a jejich fundací	52
9. Závěr.....	56
10. Seznam pramenů a literatury	58
10. 1. Prameny	58
10. 2. Literatura	58
10. 3. Internetové stránky	62

1. Úvod

Název práce Tři zakladatelky špitálů v českých zemích je složen z několika slov. Těmi jsou zakladatelky a jejich fundace – špitály, které tři dámy, o kterých bude řeč, spojují. Nejstarší a patrně i nejznámější ze tří středověkých dam, které si představíme, je řádová sestra svatá Anežka Česká, jež je důležitou a velmi zajímavou postavou v českých dějinách. Jistě každý z nás procházel Václavským náměstím kolem pomníku svatého Václava, přes Křižovnické náměstí na Karlův most či někteří byli jistě na nábřeží u Vltavy, kde se nachází čtvrť Na Františku. Ať už tak či onak, na těchto místech a dalších jiných se v 13. století a též v následujících staletích zapisoval odkaz svaté Anežky České. O Anežce Přemyslovně bylo napsáno již mnoho publikací a prací. Není však tajemstvím, že její špitál je historií středověkého ošetrovatelství velmi důležitý, a proto i přes množství monografií se znovu podíváme na tuto významnou dámu 13. století. Další z žen, která se rovněž aspoň dle tradice věnovala zakládání špitálů, je svatá paní Zdislava z Lemberka. Ovšem, jak se brzy sami přesvědčíme, u této dámy jsou fundace o něco pochybnější než u svaté Anežky či Elišky Rejčky. O svaté Zdislavě toho také víme velmi málo. A to, co nám prameny zanechaly, bylo již mnohokrát zpracováno a převyprávěno, přesto je však nutné se znovu svaté Zdislavě v rámci téma špitálů a žen zakladatelek věnovat. Jako poslední a nejmladší z dam si představíme královnu Elišku Rejčku, která stala dvakrát vdovou. Její život nebyl úplně jednoduchý, přesto se stala velmi mocnou ženou, která se dokázala srovnat postavením s mocnými muži tehdejší doby. Její špitální fundace je trochu opomíjená, přesto je pro nás velmi zajímavá. Když poznáme všechny tři dámy, bude nutné jejich životy a špitální fundace porovnat, to je také hlavním cílem práce, jelikož samotné medailonky těchto tří středověkých žen by nebyly tolik podstatné. A jelikož každá z nich zastávala jiné postavení ve středověké společnosti, bude komparace a případné společné znaky o to zajímavější.

A zároveň si položíme dvě otázky, na které se postupně pokusíme odpovědět a v závěru si shrneme odpovědi. Jak známo, žádné založení kláštera či špitálu nebylo levnou záležitostí, proto první otázka zní, jak je vůbec možné, že naše dámy si mohly dovolit založit špitál či klášter. A druhá otázka by zněla, kde nalezneme počátky špitálních fundací zkoumaných žen, tedy kdo je ovlivnil a zároveň koho ony mohly ovlivnit.

2. Rozbor pramenů a literatury

V práci o zakladatelkách středověkých špitálů nelze nevyužít několik narativních pramenů, které nám budou velkou oporou. V kapitole o Anežce Přemyslovně lze využít zejména *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, vydání z roku 1974. V části o Zdislavě z Lemberka *Cronica domus Sarensis* mnicha Jindřicha Řezbáře, nám bude k dispozici vydání a český překlad z roku 1964, a *Kroniku tak řečeného Dalimila*. V kapitole o Elišce Rejčce pak zejména *Zbraslavskou kroniku*, čerpat budeme z vydání z roku 1976. V práci budeme rovněž čerpat z publikace z roku 1934, která obsahuje *Legendu blahoslavené Anežky* a Anežčiny dopisy od svatě Kláry. Také nám bude k dispozici několik málo listinných pramenů z několika edic, těmi budou *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* a *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*.

Rovněž nelze zapomenout na řadu odborné literatury českých i zahraničních historiků, bez kterých bychom se nemohli obejít. Na úvod lze jmenovat několik stěžejních monografií. Ucelený pohled do problematiky 13. a 14. století nám podají zejména práce historiků Josefa Žemličky a Roberta Antonína. Z kapitoly o historii středověkých špitálů lze zmínit monografii Františka Hoffmanna *Středověké město v Čechách a na Moravě* z roku 2009, publikace podá ucelený pohled na město vrcholného středověku, dále práci Petra Svobodného a Ludmily Hlaváčkové *Pražské špitály a nemocnice* z roku 1999, která se věnuje nejen samotné Praze a špitálům v ní. Z kapitoly o ženách ve středověku publikaci z roku 2009 *Žena v českých zemích od středověku do 20. století* autorů M. Lenderová, B. Kopiczková, J. Burešová, E. Maur, ze zahraničních publikací pak práci německé historičky Edith Ennen *Žena ve středověku* z roku 2001.

O svatě Anežce České pak velmi dobře vypovídají dvě práce Heleny Soukupové, těmi jsou *Anežský klášter* z roku 1989 a *Svatá Anežka Česká. Život a legenda* z roku 2015. Lze zmínit i práce Milana M. Bubna, které pojednávají o dějinách církevních řádů. V části o svatě Zdislavě z Lemberka je podstatná práce Zdeňka Kalisty *Blahoslavená Zdislava z Lemberka*, publikace Tomáše Edela *Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy* nebo *Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka*. Z kapitoly o Elišce Rejčce lze vyzdvihnout Karla Stloukala a jeho příspěvek o Elišce Rejčce z publikace *Královny a kněžny české*, práci Kateřiny Charvátové *Václav II.* z roku 2007 či monografii *Dějiny Brna 2* Libora Jana.

3. Historie středověkých špitálů

Slovo špitál nebo též hospital, v latině pak hospitale, vychází z latinského slova hospitalis, což znamená pohostinný¹, kořen slova špitál je tedy ze slova host. V dnešním světě slovem špitál často označujeme hovorově nemocnici, tedy místo, kde lékaři léčí a zdravotní sestry ošetřují nemocné a zraněné. Funkce středověkého špitálu byla ovšem mnohem širší, než je tomu u současných nemocnic. Jednou z funkcí, kterou středověký špitál zastával, bylo, jak z rozboru slova můžeme vytušit, ubytovávat poutníky.² Tato špitální funkce však postupem času začala mizet a přesouvat se do jiných zařízení.³ Další funkcí bylo samozřejmě ošetřování nemocných. Hygiena ve středověku byla na velmi špatné úrovni, šíření nemocí zejména ve městech bylo zřejmě velmi rychlé. Současné odhady průměrného věku ve středověku pak činí dokonce kolem 30 let.⁴ Samotné špitály měly situaci nemocí mírnit, nutno však podotknout, že určitá snaha vyléčit nemocné sice patrně existovala, ale úspěšnou se zřejmě většinou nestala, můžeme se právoplatně domnívat, že tato funkce špitálu byla spíše nadějí pro nemocného a určitou poslední službou v jeho trápení.⁵

Třetí a snad i nejpodstatnější funkcí středověkého špitálu byla péče o chudé a nemohoucí, kterými mohli být zejména staří lidé či invalidé. Chudoba lidí byla rovněž velkým problémem, města měla mnoho žebráků a řešení chudoby nebylo snadné. Významnou roli v této záležitosti sehrávala církev, která činně podporovala almužny chudým, rovněž se pořádaly různé sbírky na chudé, ze kterých byly financovány i špitály. Stejně tak různé samostatné dary od bohatých měšťanů a šlechticů špitálům velmi pomáhaly. Dárci pak podle učení církve měli větší naději na spásu duše.⁶ Podobně jako chudí lidé potřebovaly pomoc od společnosti i staré osoby. Jak jsme z předchozích řádků vycítili, zřejmě nebylo běžné, aby se člověk dožil věku, v kterém by se o sebe již nedokázal postarat, jako je tomu dnes, rozhodně to však nebylo úplně vyloučeno. Pokud však nebyl schopen práce, bylo jeho postavení značně ztíženo. Stařenám dokonce společnost ve středověku určila místo vedle prostitutek a židů, kteří tvořili okraj tehdejší společnosti, což vypovídá o myšlení středověkého člověka a jeho pohledu na stáří.⁷ Opět špitály měly tyto situace aspoň trochu zmírňovat a nabízet pomoc lidem, kteří ji potřebovali. Dalo by se hovořit o tom, že středověké špitály zastávaly funkci dnešních

¹ Jan KÁBRT a kolektiv, *Latinsko/český slovník*, Praha 2016, s. 253.

² František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 502.

³ Petr SVOBODNÝ - Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály a nemocnice*, Praha 1999, s. 7.

⁴ F. HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 494.

⁵ P. SVOBODNÝ - L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály a nemocnice*, s. 7-8.

⁶ F. HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 331-2.

⁷ Milena LENDEROVÁ - Božena KOPIČKOVÁ - Jana BUREŠOVÁ - Eduard MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009, s. 154-5.

charitních institucí, domovů pro seniory, klasických nemocnic, léčeben dlouhodobě nemocných a též i ubytoven. Když bychom nahlédli do jednoho ze středověkých špitálů, patrně bychom tam nechtěli strávit ani chvíli, přesto však pro tehdejší společnost, kdy neexistoval sociální stát, byly špitály velmi důležité a potřebné. Kromě špitálů ve středověku existovala také leproseria, která se nacházela většinou dál od města, tam žili pouze lidé postižení leproou zcela oddělení od běžného života. A kdo se věnoval ve středověku péči o nemocné a nemohoucí? Nelze zapomenout na lékaře, kteří byli vzděláni univerzitou, též mastičkáře, ranhojiče, bylinkáře, porodní báby a samozřejmě i bratrstva či mnichy, kteří působili ve špitálech.⁸ Kromě nich byli v těchto ústavech i sluhové a služební z řad civilního obyvatelstva, kteří se rovněž starali o nemohoucí.⁹

K zakládání špitálů opět apelovala církev, samotné fundace špitálů prováděli bohatí lidé, kteří měli nad fundací zakladatelská práva, a podobně jako u těch, kteří špitálu darovali určitý obnos, také zakladatelům měla fundace pomoci ke spáse duše. Nemohoucí ve špitálech se pak modlili za zakladatele, jejich modlitba byla, jak známo, vysoce ceněna. Ve městech se špitály často nacházely nedaleko hradeb. Počet ošetřujících ve špitálech často činil pod 10 lidí, na více lidí většinou nebylo prostředků. Ošetřující i ošetřování dostávali v Čechách chléb a bezmasé pokrmy, jejich úroveň ovšem nebyla podle různých stížností z pramenů valná. U špitálu se většinou nacházel také špitální kostel či kaple. Samotný špitál většinou vedl správce, který měl na starosti jeho správu. Příjem špitálu pak tvořily úroky z nemovitostí či již zmíněné dary, bohatší špitály pak měly i panství, z kterého mu plynuly prostředky.¹⁰ Jak přesně zejména v českých zemích vypadaly a fungovaly středověké špitály, nevíme, pouze dílčí informace vytvářejí neúplný celek.¹¹

Samotné počátky středověkých špitálů spadají snad do 8. století, kdy se termín *hospitale* začínal objevovat v pramenech. Jistěže již dávno před 8. stoletím v dobách antických existovaly ústavy, které se staraly o nemocné a nemohoucí, přesto však špitály, které známe ze středověku a novověku byly jiné než antické „nemocnice“, o návaznosti tedy nemůže být řeč.¹² Pro historii středověkých špitálů byl pak podstatný zejména konec 11. a začátek 12. století, kdy postupně vznikaly rytířské řády. Těmi se staly například Vojenský a špitální řád svatého Lazara Jeruzalémského, Rytířský a špitální řád svatého Jana Jeruzalémského. Právě tyto dva řády

⁸ P. SVOBODNÝ - L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály a nemocnice*, s. 8-10.

⁹ Vlastimila KAFKOVÁ, *Z historie ošetrovatelství*, Brno 1992, s. 5.

¹⁰ F. HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 502-3.

¹¹ P. SVOBODNÝ - L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály a nemocnice*, s. 20.

¹² Tamtéž, s. 7.

pečovaly ve špitálech ve Svaté zemi a před pádem Jeruzalémského království se postupně přesunuly do Evropy, kde rovněž začaly působit ve špitálech.¹³ 13. století a špitálům se v následujících řádcích budeme věnovat do větší hloubky, přesto však na úvod lze jmenovat svatou Alžbětu Durynskou, která založila špitál na území dnešního Německa a i v tomto stručném úvodu musíme již zmínit svatou Anežku Českou, která stála u zrodu českého řádu Křižovníků s červenou hvězdou a špitálu, kde řád působil.¹⁴

V době barokní pomalu končila éra středověkých špitálů a vznikaly nové, které byly již přímým předchůdcem nemocnic. Do těchto špitálů postupně začala více pronikat medicína a mnohem větší odborný dohled. Se vznikem barokních špitálů vznikly i nové řády, které v nich působily. Lze jmenovat milosrdné bratry, kteří v Praze ve špitále Na Františku začali působit v roce 1620.¹⁵ Nelze zapomenout ani na Řád svaté Alžběty, který přišel do českých zemí v roce 1722, kdy začal působit ve špitále na Novém Městě. Tyto řádové sestry se staraly již pouze o nemocné ženy, také během válek ošetřovaly v pražských lazaretech raněné vojáky.¹⁶ Obě zmíněné nemocnice se zachovaly do dnešních dnů. Reformy císaře Josefa II., během kterých se zrušilo několik starých špitálů, jenom uspíšily přechod od špitálů k současným nemocnicím.¹⁷ V roce 1785 vznikla v Brně první všeobecná nemocnice u svaté Anny, v roce 1790 pak všeobecná nemocnice v Praze, v této době rovněž v českých zemích vznikly první porodnice. Do ošetrovacích zařízení byl tak vnesen větší řád, hygiena a postupně i odbornost.¹⁸

¹³ Jana KUTNOHORSKÁ, *Historie ošetrovatelství*, Praha 2010, s. 18-19.

¹⁴ P. SVOBODNÝ - L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály a nemocnice*, s. 12.

¹⁵ Tamtéž, s. 29-30.

¹⁶ Tamtéž, s. 35-37.

¹⁷ Tamtéž, s. 44-45.

¹⁸ J. KUTNOHORSKÁ, *Historie ošetrovatelství*, s. 34-35.

4. Ženy ve středověku

Kromě úvodu do problematiky špitálů mírně nahlédněme i do problematiky ženy a středověku. Je nutno zmínit, že slovo bude samozřejmě o ženách v křesťanském světě středověku, jiné pohledy na středověkou ženu bychom totiž našli i v židovském světě, jiné třeba v islámských zemích. Ovšem ani křesťanský pohled na ženu, který by byl jednotný po celý středověk, neexistoval, docházelo k různým proměnám a prolínání tezí ve vnímání ženského pohlaví.¹⁹

Podle biblického stvoření člověka byla Eva Bohem vytvořena z Adamova žebra. To byla příčina, proč středověká teologie soudila, že žena musí podřazena a podřízena muži.²⁰ Zároveň lze poznamenat dva názory, které byly snad po celý středověk neměnné, když samozřejmě pomineme radikální názory některých kazatelů. První názor je, že ač podle církevních autorit byla žena slabším a hříšnějším pohlavím; potomkem Evy, jež v ráji zhřešila, tak stejně i ona jako muž byla vykoupena Ježíšem Kristem a může dojít ke spáse.²¹ Hodnotu, již si s větší či menší intenzitou od počátku středověku až do 19. století církve a společnost cenila, bylo panenství. Mnoho světic počínaje Pannou Marií, svatou Anežkou Římskou, svatou pannou Barborou, svatou Kateřinou a dalšími jinými panenskými mučednicemi, dávalo vzorný příklad panenství a lásky k Ježíši Kristu.²² Zejména pak raný středověk nahlížel na ženu jako na nositelku hříchu, nevinná panna byla ovšem výjimkou. Lze tak zmínit svatého Augustina či svatého Ambrože, kteří napsali spisy o panenství, v těchto spisech pannu vždy vyvyšovali.²³ Vrcholný středověk sice svůj záporný pohled na ženu mírnil, přesto však panna byla stále tou nejctnostnější z žen.²⁴

S rytířskou lyrikou v době vrcholného středověku přišla úcta k ženě jako dámě, jež si zaslouží úctu a lásku, což s jistou mírou ovlivnilo dobu, také velký rozvoj mariánského kultu ve 12. století měl určitou zásluhu na zlepšení pohledu na ženské pohlaví.²⁵ Na druhou stranu je známo, že v době raného středověku mohla být žena často vzdělanější než její manžel, ovšem

¹⁹ Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ - Jan ZELENKA, *Přemyslovský dvůr. Život knížat, králů a rytířů ve středověku*, Praha 2014, s. 81.

²⁰ Jacques LE GOFF – Jean-Claude SCHMITT, *Encyklopedie středověku*, Praha 2002, s. 416.

²¹ Edith ENNENOVÁ, *Žena ve středověku*, Praha 2001, s. 45.

²² M. LENDEROVÁ - B. KOPIČKOVÁ - J. BUREŠOVÁ - E. MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 81.

²³ D. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – J. ZELENKA, *Přemyslovský dvůr*, s. 81.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ E. ENNENOVÁ, *Žena ve středověku*, s. 121, 133.

se vznikem středověkých univerzit, kam byl přístup umožněn pouze mužům, se situace zcela obrátila.²⁶

Dívka ve středověku měla pomyslné dvě možnosti, zůstat pannou, což znamenalo vstoupit do kláštera nebo se provdat.²⁷ Do manželství pak žena měla vejít jako panna.²⁸ Z českých dějin známe poněkud atypický příklad, kdy se panenství před vstupem do manželství dokonce zkoušelo. Stalo se tak před sňatkem Jana Lucemburského s Eliškou Přemyslovnou. Důvody této ponižující události jsou však pochopitelné, osmnáctiletá Eliška byla poměrně starou nevěstou a v žádném případě nebylo žádoucí, aby Eliška přicházela do manželství v jiném stavu.²⁹

Svátost manželskou posvěcovala církev, v době vrcholného středověku muselo být manželství vždy veřejnou záležitostí, přesto však tajné sňatky nebyly něčím neznámým.³⁰ Dívka přicházela do manželství s věnem, manžel ji však na oplátku měl poskytnout tzv. obvěnění, které mělo ženě poskytnout v případě smrti manžela finanční oporu a prakticky první vlastní majetek v jejím životě.³¹ Skoro bychom ani nemuseli zmiňovat, že hlavními úkoly ženy v manželství bylo početí, těhotenství a mateřství. Podle svatého Augustina byly tyto lidské přirozenosti v křesťanském manželství jeho přirozeným dobrem.³² Samo křesťanské manželství stálo a dodnes stojí na třech biblických pilířích, těmi byly jedinnost, nezrušitelnost a zákaz incestu.³³ Když ke sňatku ve středověku došlo, zrušit se správně nemohl, pokud se však náhle objevilo porušení některého z jiných pilířů manželství, mohl se prohlásit za neplatný. Důvod zrušení manželství byl většinou pouhou záminkou, aby k jeho zrušení vůbec došlo, jak tomu bylo například u Přemysla Otakara I. a jeho první manželky Adléty Míšenské.³⁴ Většinou ale manžele rozdělila až smrt.

Řádových sestrám a životě v ženském klášteře se nebudeme dlouze věnovat. Je však důležité si uvědomit, že pro řeholnice byla klášterní klauzura ochranou před okolním světem a těžkými porody. Zároveň se žena stala v rámci klášterních zdí svobodnou, mohla se vzdělávat, seberealizovat, také zde byla určitá možnost, aby se z ní stala abatyše, která symbolizovala

²⁶ Tamtéž, s. 252.

²⁷ M. LENDEROVÁ - B. KOPIČKOVÁ - J. BUREŠOVÁ - E. MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 81.

²⁸ D. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ - J. ZELENKA, *Přemyslovský dvůr*, s. 81.

²⁹ Božena KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna. Královna česká 1292-1330*, Praha 2003, s. 29.

³⁰ E. ENNENOVÁ, *Žena ve středověku*, s. 47-48.

³¹ Jitka FRIEDLOVÁ, *Majetkové zajištění panovník do počátku 14. století*, diplomová práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, Praha 2015, s. 21-24.

³² E. ENNENOVÁ, *Žena ve středověku*, s. 46.

³³ Tamtéž, s. 44.

³⁴ Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 94.

Pannu Marii.³⁵ Pokud ovšem žena netoužila po životě jeptišky, byly pro ni zdi kláštera vězením. Určitá změna přišla v barokním období, kdy sestry některých řádů či kongregací mohly vycházet z klášterní klauzury za jiným posláním, jako byla například péče o nemocné, ale tomu jsme se věnovali již v předchozí kapitole. Ať žena přijímala klášter dobrovolně či z povinnosti, stále byl panenský stav nadřazen stavu manželskému.³⁶

Pokud ženě zemřel manžel, stala se vdovou. Podobně jako panenský stav ženy byl také vdovský stav nadřazen stavu manželskému, žena se stala do jisté míry svobodnou a mohla v mezích rozhodovat o svém životě, pokud měla k dispozici tzv. obvěnění. O tom však lze hovořit pouze u žen z vyšších kruhů, pokud totiž podědila po manželovi pouze dluhy nebo byla chudou v době manželství, rozhodně se svobodnou nestala, naopak.³⁷ Jistě si dovedeme představit, jaké měla chudá vdova s mnoha dětmi těžké postavení.

Bohatá vdova měla tři možnosti, jak naložit se svým životem. Pokud to byla žena urozená, mohla se odebrat do kláštera a tam dožít.³⁸ Další možností vdovy bylo opětovné provdání, tato možnost sice nebyla ideální, stala se však obecně uznávanou. Třetí možností ovdovělé ženy bylo zůstat vdovou na veřejnosti až do smrti, z čehož pak plynuly určité výhody, kterými byly úcta i respekt. V českých zemích bylo roku 1500 ve Vladislavském zřízení zemském právně zakořeněno, že vdova se může právně rozhodovat, tedy uzavírat smlouvy, svědčit, vznést žalobu apod.³⁹ Bez ohledu na psané právo mocná vdova také často zasahovala a hýbala s politikou. Ze středověku lze jmenovat například římské císařovny vdovy Adelheidu či Theofano⁴⁰ nebo francouzskou královnu vdovu Blanku Kastilskou⁴¹. Z našeho prostředí pak můžeme zmínit kupříkladu kněžnu svatou Ludmilu, která politický boj vedla se svou snachou kněžnou vdovou Drahomírou, za to Ludmila zaplatila životem.⁴² První polovina 14. století pak zcela jistě patřila, jak se brzy dozvíme, královně vdově Elišce Rejčce.

Obyčejná středověká žena ovšem neměla jednoduchý život a nebylo úplně běžné, aby dosáhla slávy a moci mužů své doby. To ovšem nebylo pouze středověkou záležitostí, kupříkladu historička Edith Ennenová uvádí, že v pozdním středověku na poli pracovního

³⁵ M. LENDEROVÁ - B. KOPIČKOVÁ - J. BUREŠOVÁ - E. MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 96-98,101; Dušan FOLTÝN – Petr SOMMER – Pavel VLČEK, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 12.

³⁶ E. ENNENOVÁ, *Žena ve středověku*, s. 121.

³⁷ D. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – J. ZELENKA, *Přemyslovský dvůr*, s. 229.

³⁸ M. LENDEROVÁ - B. KOPIČKOVÁ - J. BUREŠOVÁ - E. MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 135.

³⁹ Tamtéž, s. 138-9; D. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – J. ZELENKA, *Přemyslovský dvůr*, s. 229-230.

⁴⁰ E. ENNENOVÁ, *Žena ve středověku*, s. 67.

⁴¹ Tamtéž, s. 136.

⁴² Václav CHALOUPECKÝ, *Svatá Ludmila*, in: *Královny a kněžny české*, Praha 1996, s. 29-37.

života byla žena méně znevýhodněna než v 19. století, jistě by se dalo najít více podobných příkladů.⁴³ Pokud se však stalo a žena se vyrovnala moci a slávě mužů, je to obdivuhodné. Středověké dámy se obvykle prosadily v donátorské činnosti. A právě o třech českých ženách ze tří ženských stavů, které se zabývaly charitativní činností, bude v následujících řádcích slovo. Zda se našim dámám povedlo prosadit se a vyrovnat se mužům tehdejší doby se brzy dozvíme.

⁴³ E. ENNENOVÁ, *Žena ve středověku*, s. 252.

5. Svatá Anežka Česká

5. 1. Anežčino mládí a zásnuby

Svatá Anežka Česká se patrně narodila roku 1211 na Pražském hradě. Tento letopočet však není jistý, žádný primární pramen, který by uváděl rok Anežčina narození a byl by považován za důvěryhodný, totiž neexistuje. Je to zcela pochopitelné, o další a zřejmě i nejmladší z královských dcer nebylo nutno psát. Ze starších publikací se proto můžeme dočíst, že svatá Anežka se narodila v roce 1205 nebo 1208.⁴⁴ Anežčin otec Přemysl Otakar I. pocházel, jak známo, z velmi starého přemyslovského rodu. V roce 1198 se stal českým králem a za jeho vlády roku 1212, tedy snad již po Anežčině narození, byl Zlatou bulou sicilskou potvrzen Přemyslovcům dědičný královský titul.⁴⁵

V roce 1199 pojal za druhou manželku Konstancii Uherskou, jeho první manželství s Adlétou Míšeňskou bylo ukončeno v předchozím roce.⁴⁶ Anežčina matka Konstancie pocházela z rodu Arpádovců, též starého panovnického rodu z Uher. Jako královna vdova založila později ženský cisterciácký klášter v Tišnově. Z Anežčiných sourozenců je nutné zmínit Václava, který se narodil v roce 1205 a stal se dědicem království a rovněž Annu, která se provdala za slezského knížete Jindřicha II. Pobožného, jenž byl synem svaté Hedviky Slezské.⁴⁷ Anežčino příbuzenstvo, jak již můžeme tušit, sehraje v jejím životě ještě určitou roli.

Jak tomu u princezen ve středověku bývalo, také Anežka se měla stát součástí sňatkové politiky. Jako královské dceři se Anežce muselo dostat patřičné vychování a vzdělání, aby jednou mohla plnit roli manželky některého urozeného pána. V období raného dětství Anežka patrně pobývala v slezském klášteře cisterciáček v polské Třebnici, který v roce 1203 založila svatá Hedvika Slezská spolu se svým manželem Jindřichem I. Bradatým. Ač je Anežčin pobyt v Třebnici znám pouze ze středověké legendy, je pravděpodobné, že tomu tak bylo. Důvodem Anežčina pobytu v Třebnici dle legendy bylo zasnoubení se synem některého z polských vévodů, podobně jako tomu bylo u její sestry Anny. Jméno prvního Anežčina snoubence však není známo, legenda pouze praví, že zemřel a ze sňatku sešlo, tehdy také Anežka opustila Třebnici.⁴⁸ V Praze však Anežka dlouho nevydržela, opět podle legendy ji otec poslal do kláštera premonstrátek v Doksanech, kde získala vzdělání. Klášter byl založen Vladislavem II. a jeho manželkou Getrudou před polovinou 12. století, roku 1226 poskytl Přemysl Otakar I.

⁴⁴ Helena SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká. Život a legenda*, Praha 2015, s. 42.

⁴⁵ Tamtéž, s. 36-37.

⁴⁶ J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198-1253*, s. 94, 139.

⁴⁷ Tamtéž, s. 141.

⁴⁸ H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 45-48.

dotaci na jeho opravu, což může svědčit o jeho náklonosti ke klášteru a určité odměně za poskytnuté služby.⁴⁹ Je více než pravděpodobné, že tyto klášterní pobyty Anežku formovaly, snad ji daly i myšlenku stát se řeholnicí, jenže na to si ještě nějaký čas musela počkat.

Přemysl Otakar I. patrně toužil potom, aby se jeho dcera Anežka provdala za Jindřicha, syna císaře Fridricha II. A je zcela evidentní, že spojení přemyslovského rodu se Štaufy by bylo pro Přemysla Otakara I. velmi výhodné. Samotnou Anežku poslali na dvůr Leopolda IV. Babenberského, který měl zodpovídat za výchovu nevěsty.⁵⁰ Jenže intriky Leopolda Babenberského vedly k tomu, že se Anežka nevěstou nestala. Na konci listopadu 1225 se sice konala Jindřichova svatba, nevěstou však byla Leopoldova dcera Markéta Babenberská.⁵¹ Poté se snad objevila možnost sňatku Anežky s anglickým králem, ten je však podložen vágně, není tedy zcela jisté, že tomu tak bylo.⁵²

15. prosince roku 1230 zemřel král Přemysl Otakar I. a definitivně nastoupil jeho syn Václav I., který byl korunován českým králem již roku 1228.⁵³ Po otci zdědil nejen České království, ale také určitou povinnost provdat sestru Anežku. V roce 1231 císařův syn Jindřich údajně prohlásil, že se nechá rozvést se svou ženou Markétou a vezme si odmítnutou Anežku.⁵⁴ Zřejmě aby císař zabránil tomuto činu, který by narušil jeho plány, požádal podle legendy o Anežčinu ruku on sám. Pokud se tak opravdu stalo a žil by ještě Anežčin otec, poslední návrh ke sňatku by snad dospěl do zdárného konce. Došlo by tak k vytouženému spojení císaře s přemyslovskou dcerou a Anežka by se stala císařovnou, její možnosti by byly velké. Václav I. však údajně nenechal rozhodnutí na náhodě ani na své vůli, ale plně na své sestře. Přestože poslední žádost o ruku byla od jednoho z nejvyšších představitelů tehdejšího světa, Anežka odmítla a vydala se vstříc duchovní cestě. Nebylo to však kvůli velkým neúspěchům v zásnubách, během kterých by zanevřela na světský život, ale o hlubokém přesvědčení a poslání stát se jeptiškou a fundacemi pomáhat.⁵⁵ Tento až dojemný závěr Anežčiných zásnub je však známý, jak znovu podotýkám, pouze z legendy a je skoro možné, že středověký legendista chtěl zakončit sérii žádostí o ruku právě tou císařskou, což nakonec i dnes celé

⁴⁹ D. FOLTÝN – P. SOMMER – P. VLČEK, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 213.

⁵⁰ H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 52.

⁵¹ Robert ANTONÍN, *České země za posledních Přemyslovců. I. díl (1192-1253). Cestou proměny společnosti k vrcholně středověké monarchii*, Praha 2012, s. 227-9.

⁵² H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 64.

⁵³ J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198-1253*, s. 145,148.

⁵⁴ R. ANTONÍN, *České země za posledních Přemyslovců*, s. 359.

⁵⁵ H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 69-70.

záležitost dodává větší zajímavost. Než se však podíváme na založení kláštera, do kterého vstoupí i Anežka, věnujme se počátkům žebravých řádů a životu svatého Františka z Assisi.

5. 2. Svatý František z Assisi a svatá Klára

Svatý František se narodil v Assisi ve střední Itálii patrně v roce 1181 do rodiny Bernardoneho, obchodníka se sukrem, po bouřlivém mladistvém životě však došlo u Františka k velké změně.⁵⁶ Během vážné nemoci totiž prodělal několik vidění a po určitém zotavení se vzdal dosavadního života, zřekl se veškerého majetku a stal se dobrovolně posledním z posledních. Známe je jeho setkání s malomocným, kterých se ostatní štítily a báli, svatý František se ovšem nemocného neštítel, na důkaz ho políbil. Poté se těmto vážně nemocným snažil pomáhat, podobně jako je Ježíš Kristus uzdravoval.⁵⁷ Záhy se kolem něho utvořila nevelká skupina žáků, kteří ho začali následovat. V roce 1209 se se svou skupinou a krátkými pravidly, která byla založena na absolutní chudobě, čistotě a pokoře, vypravil do Říma za papežem Inocencem III., jenž ústně Františkovo bratrstvo a pravidla schválil.⁵⁸ Známa je taktéž Františkova láska ke zvířatům a kázání ptákům.⁵⁹ Světcův život byl ovšem náročný a následky těžké nemoci z mládí stále přetrvávaly, nakonec 3. října 1226 ve skromné kapliče v Portiunkule svatý František zemřel a již v roce 1228 byl svatořečen Řehořem IX.⁶⁰ Františkův ideál absolutní chudoby se u bratrstva, později Řádu menších bratří, začal postupně měnit. V dalších staletích tak došlo k rozdělení menších bratří na ty, kteří se snažili plnit odkaz svatého Františka a na ty, kteří byli umírnění v dodržování pravidel, toto rozdělení je pak potvrzeno bulou papeže Lva X. v roce 1517.⁶¹

Františkův život byl úzce svázán se životem svaté Kláry. Klára se narodila v roce 1194 stejně jako svatý František v Assisi, jako dívka z bohaté rodiny se měla dobře provdat, jenže když Klára zaslechla o Františkovi a jeho učení, začala toužit po podobném životě.⁶² Nakonec v roce 1212 utekla z rodnému domu k Františkovi. Ten ji ostříhal, oblékl do podobného šatu, jako nosil on sám a prozatím Kláru odvedl do kláštera Sao Paolo di Bastia, kde působily benediktinky.⁶³ František mezitím sepsal pro Kláru a její následovnice stručná pravidla, rovněž jim zajistil kostel svatého Damiána v Assisi, který sám opravoval a přiléhající dům, který se

⁵⁶ Jacques LE GOFF, *Svatý František z Assisi*, Praha 2004, s. 43-45.

⁵⁷ Tamtéž, s. 48-50.

⁵⁸ Tamtéž, s. 54.

⁵⁹ H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 27.

⁶⁰ J. LE GOFF, *Svatý František z Assisi*, s. 54.

⁶¹ D. FOLTÝN – P. SOMMER – P. VLČEK, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 120-121.

⁶² Josef HEYDUK, *Svatí církevního roku*, Praha 2001, s. 138.

⁶³ J. LE GOFF, *Svatý František z Assisi*, s. 57.

stal pro sestry klášteřem. Zřejmě do roku 1219 sestry u svatého Damiana, podle kterého se začnou načas nazývat, žily spíše v dobrovolné klauzūře, pomáhaly například i nemocným podobně jako svatý František. Jeho skromná pravidla však podle tehdejší cířkve pro jeptišky nestačila, proto jim byla nejprve přidělena řehole svatého Benedikta, s tou však svatá Klára nemohla vnitřně souhlasit, jelikož podle této řehole by sestry nežily v absolutní chudobě, a kromě řehole jim byla přidělena také pravidla, která sepsal v roce 1219 kardinál Hugolin, budoucí papež Řehoř IX.⁶⁴ Svatá Klára postupně snad sama sepsala podle Františkova vzoru širší pravidla, která jsou oficiálně schválena 9. srpna 1253 a nazvána jako Řehole svaté Kláry, ve které je zakořeněna chudoba, po které Klára toužila, a přísná klauzura. Za dva dny po schválení řehole Klára zemřela.⁶⁵ Daminaitky se od Klářiny smrti začaly nazývat sestrami svaté Kláry nebo-li klariskami a již roku 1255 byla Klára z Assisi svatořečena papežem Alexandrem IV.⁶⁶

Tyto osoby hrály v Anežčině životě velkou roli a ovlivnily její myšlení a fundaci, dnes zvanou jako Anežský klášter, kam povolala sestry daminaitky.

5. 3. Anežka Přemyslovna a její fundace

Anežčin bratr a nový český král Václav I. daroval své sestře pozemek na břehu Vltavy nedaleko kostela svatého Haštala. Pozemek se nacházel a dodnes nachází na místě zvaném později Na Františku, dnešní čtvrti Staré města pražského. Osídlení na pravém břehu Vltavy se postupně rozvíjelo snad již od 9. století, žili zde různí kupci, řemeslníci a též i šlechtici.⁶⁷ Teprve za vlády Václava I. bylo toto osídlení ohrazeno hradbami a získalo tím charakter středověkého města.⁶⁸ Na místě dnešní čtvrti Na Františku se v první polovině 13. století zřejmě nacházela osada řemeslníků, kteří tavili železo, v rámci archeologických prací se zde totiž našly různé předměty, kterými jsou spojené s prací se železem.⁶⁹

A právě na darovaném pozemku mohla Anežka uskutečnit své plány a založit s velkou podporou Václava I. klášter. Přesné datum založení Anežčina kláštera neznáme, zřejmě tomu bylo v roce 1231. V 21. března 1234 si král vzal klášter pod svou ochranu. Téhož roku byla také do jisté míry pro základní potřeby sester dokončena část kláštera, dvoulodní kostel svatého

⁶⁴ H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 27-28.

⁶⁵ Marco BARTOLI, *Svatá Klára. Žena mezi mlčením a pamětí*, Praha 2004, s. 129.

⁶⁶ Tamtéž, s. 28.

⁶⁷ Petr CHARVÁT, *Zrod českého státu 568-1055*, Praha 2007, s. 137.

⁶⁸ Pavel BĚLINA – Petr ČORNEJ – Jan P. KUČERA – Jiří MIKULEC – Pavla STÁTŇÍKOVÁ – Jan VLK, *Dějiny Prahy I.*, Praha a Litomyšl 1997, s. 91.

⁶⁹ Helena SOUKUPOVÁ, *Anežský klášter v Praze*, Praha 1989, s. 47.

Františka, který byl tou dobou vysvěcen, a východní křídlo konventu.⁷⁰ V *Druhém pokračování Kosmově* je psáno: „*Anežka, dcera krále Přemysla, přijala oděv chudých paní.*“⁷¹ Autor kladl Anežčin vstup do kláštera do roku 1233, patrně se však spletl, jelikož Anežčina obláčka zřejmě proběhla v srpnu 1234, což nepřímo potvrzují papežské listiny. Jak se z pozdější listiny můžeme dozvědět, Anežka skládala řeholní sliby na dosud neschválenou Klárinu řeholi, kterou patrně donesly sestry, které do nově vznikajícího kláštera přišly. Stejně jako svatá Klára převzala Přemyslovna touhu po schválení této řehole. Anežka se v této době také na určitý čas stala abatyší kláštera svatého Františka.⁷²

Anežka se se svatou Klárou nikdy neseetkala, vedla s ní však písemnou korespondenci. Do dnešních dní jsou zachovány čtyři listy svaté Kláry, které byly psány pro Anežku. Svatá Klára v nich Anežku velmi podporovala, přirovnávala ji ke svaté Anežce Římské a z dopisů můžeme vycítit touhu obou žen po schválení řehole pro damianitky.⁷³ Dokonce jak se můžeme z třetího listu svaté Kláry dozvědět, Anežka k sobě byla velmi přísná, což jí Klára rozmlouvala.⁷⁴ Svatá Anežka rovněž ve 30. letech 13. století komunikovala s papežem Řehořem IX. ohledně majetku kláštera a špitálu, o kterém se ještě dozvíme, taktéž se snaží dojednat přijetí nové řehole pro damianitky. Papež však Anežskému klášteru rovněž přidělil řeholi svatého Benedikta spolu s pravidly, která sám sepsal.⁷⁵ S nimi však Anežka v odkazu na svatého Františka a Kláru z Assisi také nemohla souhlasit, sama tak podávala další návrhy na změnu řehole, prozatím však bezúspěšně. Nakonec papež Anežku dokonce káral a žádal ji, aby dodržovala řeholi a pravidla, která jim určil. Zdůraznil, aby se neřídila řeholí, která není papežským stolcem uznána.⁷⁶ Ač by se mohlo zdát, že pouhá snad až tvrdohlavá Anežčina snaha o změnu řehole nemohla ohrozit vztahy mezi českým králem a papežem, nebylo tomu tak. Právě tato snaha byla jednou z příčin ochlazení vztahu mezi Václavem I. a papežskou kurií.⁷⁷ V papežské listině z 5. května roku 1238, která byla určena abatyši a konventu kláštera svatého Františka, nalezneme větu: „... *abbatissa vel soror maior nichilominus cum ipsa de eieunio et cibo dispensandi habeat potestatem.*“⁷⁸, což znamená, že abatyše nebo starší sestra může udělit dispens ohledně jídla, z předchozí věty víme, že dispens týkal nemocných či

⁷⁰ H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 74.

⁷¹ *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, in: Pokračovatelé Kosmovi, Praha 1974, s. 99.

⁷² H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 77.

⁷³ Tamtéž, s. 89.

⁷⁴ *Legenda blahoslavené Anežky a čtyři listy sv. Kláry. Překlad středověkého životopisu blahoslavené Anežky dle nejstaršího latinského rukopisu milánského ze začátku XIV. století*, Praha 1934, s. 51.

⁷⁵ H. SOUKUPOVÁ, *Anežský klášter v Praze*, s. 82.

⁷⁶ H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 101.

⁷⁷ R. ANTONÍN, *České země za posledních Přemyslovců*, s. 381.

⁷⁸ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (CDB)*, díl III/1, Praha 1942, s. 233-234, č. 187.

slabých sester. Z toho se dá patrně soudit, že papež věděl o tom, že Anežka v předchozí době složila funkci abatyše, proto využil i termín starší sestra. Tím se Anežka vzdala poct a úkolů, které by z titulu abatyše plynuly. Je však nutno zdůraznit, že i jako starší sestra měla v klášteře stejné pravomoci jako abatyše, tedy „matkou představenou“ svého kláštera zůstala až do smrti.⁷⁹

V roce 1238 daroval Anežce její bratr Václav přeštický újezd, jenž záhy Anežka prodala, ze získaných peněz pak financovala stavby nových částí kláštera. Mezi lety 1238 až 1245 tak vznikl presbytář kostela svatého Františka, kaple Panny Marie, soukromá Anežčina oratoř, ambit sester⁸⁰ a zároveň také vznikl u kláštera řádových sester konvent menších bratří, kteří měli hmotně zajišťovat ženský klášter. Konvent menší bratří pak představoval ty bratry, kteří ideál svatého Františka striktně dodržovali, naproti tomu nedaleký klášter menších bratří u svatého Jakuba byl mírnější v dodržování řehole. V místě Anežského kláštera, kde minorité žili, se před nimi patrně nacházel špitál, jehož část historie si nyní projdeme.⁸¹

Odkud pramenila Anežčina touha pomoci nemohoucím? Patrně ze znalosti pomoci chudým a nemocným svatým Františkem. Rovněž na ni mohla zapůsobit svatá Hedvika Slezska, která byla známá svou pomocí chudým ve Slezsku. Lze též jmenovat Ludmilu, jež byla neteří Přemysla Otakara I., Ludmila se věnovala charitativní činnosti v Bavorsku. Samozřejmě nesmíme zapomenout na Alžbětu Durynskou, která byla Anežčinou sestřenicí a po smrti manžela založila špitál v Marburku v roce 1228, v němž sama pomáhala, rovněž se oddala chudobě, ve které v roce 1231 v mladém věku zemřela, o čtyři roky byla svatořečena.⁸² Zmínku o tom, že činy Alžběty Durynské stály za založením Anežčina špitálu, nalezneme i ve středověké legendě: „*Posléze dle vzoru blahoslavené Alžběty, své sestřenice, dala zřídit slavný špitál pro nemocné...*“⁸³ Existence pražských špitálů v důvěryhodných pramenech je poprvé doložena v listině z 30. let 12. století, tím měl být Týnský špitál. Poměrně podstatným pro dějiny pražských špitálů byl příchod rytířských řádů do Prahy ve 12. století, ty pak zakládaly špitály při svých sídlech. V pramenech se pak nejvíce vyskytuje špitál u pražské johanitské komendy.⁸⁴ Velmi významným počinem v rámci historie nejen pražských špitálů byla Anežčina fundace.

⁷⁹ H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 100.

⁸⁰ H. SOUKUPOVÁ, *Anežský klášter v Praze*, s. 383.

⁸¹ Tamtéž, s. 82.

⁸² J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198-1253*, s. 486-7.

⁸³ *Legenda blahoslavené Anežky a čtyři listy sv. Kláry*, s. 15.

⁸⁴ P. SVOBODNÝ - L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály a nemocnice*, s. 11.

Svatá Anežka Česká patrně opět s určitou podporou svého bratra Václava či matky Konstancie Uherské založila špitál svatého Františka snad v roce 1232, první zmínku o něm nalezneme v listině královny vdovy Konstancie Uherské z února 1233, podle listiny již můžeme předpokládat fungující špitál.⁸⁵ V březnu 1234 si vzal Václav I. v již zmíněné listině špitál pod svou ochranu. Dlouho dobu přesné umístění špitálu ve 30. letech 13. století nebylo známo, předpokládalo se, že první umístění špitálu bylo nedaleko kostela svatého Haštala. Archeologický výzkum v 50. letech 20. století však zjistil a potvrdil, že špitál tehdy sídlil v Anežčině klášteře, na místě, kde se poté nacházel konvent menších bratří. V 30. letech 13. století také Anežka zajistila špitálu hmotné zajištění.⁸⁶

Pouhé založení špitálu ovšem nestačilo, bylo nutné zajistit osoby, které by se o špitál a nemocné staraly. Jeptišky Anežčina kláštera péči o nemocné v souvislosti s přísnou klauzurou zajišťovat nemohly, ač by to bylo v souladu s ideálem svatého Františka, církve však měla odlišný názor. Na již fungující rytířské špitální řady se Anežka spoléhat nechtěla, proto se založením špitálu se založilo i špitální bratrstvo. Toto bratrstvo bylo podle tradice patrně složeno z bojovníků, kteří se vraceli z křížových výprav, bylo to tedy laické sdružení těch, kteří se starali o nemocné. Ze začátku bylo finančně závislé na Anežčině klášteře a před menšími bratry sestrám snad i zajišťovalo hmotné zabezpečení. Svata Anežka však chtěla více, nakonec na její žádost byl klášter a špitál papežskou listinou z 14. dubna 1237 od sebe majetkově odloučen a špitální bratrstvo se stalo samostatným řádem Křižovníků, kteří se měli řídit řeholí svatého Augustina.⁸⁷ O rok později se pak Anežka definitivně zřekla veškerého špitálního majetku, který obstarala a rovněž správní moci nad řádem a špitálem. Hospital a jeho majetky se předaly mistru a bratřím nově vzniklého špitálního řádu.⁸⁸ Prvním řádovým mistrem se stal jistý Albert, jehož papež popsal jako prozíravého a zároveň diskrétního.⁸⁹ Tímto počinem vznikl řád, jehož kořeny jsou ryze české a jehož dobrá organizace a schopnost vést špitály, zajistily řádu nejen rozšíření za hranice, ale též dobrou budoucnost na poli ošetrovatelství. Je nutno zmínit, že v prvopočátcích špitálního bratrstva, nebyli jeho součástí pouze muži, důležitou součástí bratrstva byly i řádové sestry.⁹⁰

Z Druhého pokračování Kosmy se pak dozvídáme: „Roku 1245.....Také za časů téhož krále bylo vystavěno mnoho řeholních domů ve městě pražském, totiž bratří kazatelů u svatého

⁸⁵ H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 136.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Milan M. BUBEN, *Rytířský řád křižovníků s červenou hvězdou*, Praha 1996, s. 5-6.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 99.

⁹⁰ Tamtéž, s. 144.

Klimenta, bratři minoritů u svatého Jakuba, chudých paní u svatého Františka, templářů u svatého Vavřince, špitálníků čili hvězdářů u svatého Petra v ulici německé.“⁹¹ Z tohoto výčtu se lze dozvědět nejen o Anežském klášteře, ale rovněž o působení špitálu a řádu u svatého Petra, kam se, jak se brzy dozvíme, špitál přestěhoval. Kdy k tomu došlo, však nevíme. Kronikář psal o roce 1245, z čehož usuzujeme, že v tomto roce špitál na své druhém místě již fungoval a rovněž víme, že po roce 1238 se v Anežském klášteře usadili menší bratři na místě, kde špitál dříve působil. Nejčastěji se proto uvádí, že se špitál přestěhoval již v roce 1238, záhy po definitivním osamostatnění řádu a špitálu.⁹² U kostela svatého Petra Na Poříčí sídlil snad od začátku 13. století Řád Německých rytířů a zřejmě před rokem 1238 se Němečtí rytíři přesunuli ke kostelu svatého Benedikta na Starém Městě.⁹³ Během 40. let 13. století došlo k rozšíření řádu Křižovníků na Moravu, získali Hradiště svatého Hypolita nedaleko Znojma, také kostel v Lokti, špitály v Mostě a ve Stříbře.⁹⁴ V roce 1253 založila ve Vratislavi Anežčina sestra Anna Slezska; vdova po Jindřichu II. Pobožném spolu s Jindřichem III. a jeho bratrem Vladislavem špitál svaté Alžběty, kde řád začal rovněž působit. Další a neméně významnou byla Annina fundace vratislavského kláštera klarisek v roce 1256, vliv Anežky na Anniny fundace je tak patrný.⁹⁵ Rok 1252 byl pro špitální bratrstvo poměrně podstatným, od června mohli bratři používat znamení kříže s červenou hvězdou, od této doby se bratrstvo nazývá Řádem křižovníků s červenou hvězdou.⁹⁶

Nyní opět citujme z *Druhého pokračování Kosmy*: „1252.....Téhož roku dne 21. května byl založen na konci mostu na břehu řeky Vltavy od bratří s hvězdou špitál ke cti svatého Ducha.“⁹⁷ Jak se z textu můžeme dozvědět, od této doby byl stavěn nový špitál svatého Ducha spolu s kostelem svatého Františka u paty Juditina mostu, nad kterým měl řád rovněž dohled a správu, stavba komplexu byla patrně dokončena v roce 1256. Špitál vlastnil touto dobou již také svou pečeť, na které byl zobrazen most, budova špitálu a jeho zakladatelka, což z pečeti dělá jedno z nejstarší vyobrazení svaté Anežky.⁹⁸ V dubnu 1253 pak opětovně potvrdil Václav I. špitálu veškeré statky a v roce 1256 papež Alexandr IV. definitivně upevnil postavení nového řádu.⁹⁹ O samotné fungování pražského špitálu z dob svaté Anežky toho příliš nevíme,

⁹¹ *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, in: Pokračovatelé Kosmovi, s. 102.

⁹² H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 144.

⁹³ Milan M. BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích I. díl. Řády rytířské a křižovníci*, Praha 2002, s. 87.

⁹⁴ H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 144.

⁹⁵ Kateřina SLÁDKOVÁ, *Anna Slezska a její fundace*, in: *Marginalia historica*, r. 2, č. 1, Praha 2011, s. 54-78.

⁹⁶ M. M. BUBEN, *Rytířský řád křižovníků s červenou hvězdou*, s. 7-8.

⁹⁷ *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, in: Pokračovatelé Kosmovi, s. 112.

⁹⁸ H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 151-153.

⁹⁹ J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198-1253*, s. 497.

pouze až z dokumentu po vizitaci špitálu z roku 1292 víme například, že cílem řádu bylo laskavě ošetřovat nemocné, chudé a pocestné, péči o nemocné zajišťoval špitální sbor. Sbor se pak skládal z laických bratrů, kteří skládali sliby a z bratrů s kněžským svěcením, špitální sbor jedl stejná jídla jako nemohoucí a představenými mu mělo být zajištěno vše potřebné.¹⁰⁰ , Přesnou kapacitu pražského špitálu však neznáme, profesorka Zdeňka Hledíková se však domnívala, že počet lůžek ve špitálu na konci 13. století mohl být kolem 80.¹⁰¹

Anežčina diplomacie a snad i rázná povaha dokázala mnohé, ani politické ambice jí nechyběly. Když v letech 1247 až 1249 došlo ke vzpouře královny Přemysla proti jeho otci Václavu I., o které bude více napsáno v kapitole o paní Zdislavě, na usmíření otce se synem se do jisté míry podílela i královna sestra. V jejím klášteře pak bylo demonstrováno definitivní znovu převzetí moci nad celým českým královstvím, kam byl pozván i Přemysl se svými druhy, po jehož prosbách mu bylo odpuštěno, přesto byl však mladý králevic načas uvězněn.¹⁰² V této době se vztahy mezi papežem, kurií a králem opět zlepšily, patrně s velkou pomocí svaté Anežky.¹⁰³

22. září 1253 zemřel král Václav I. a byl pohřben podle svého přání v kostele svatého Františka v sestřině klášteře. Nebyl však zřejmě prvním, kdo svůj věčný sen započal snít v Anežské klášteře. Podle legendy zde byla pohřbena před rokem 1248 dcera Václava I. a v září 1248 pak zřejmě i jeho manželka královna Kunhuta Štaufská.¹⁰⁴ Patrně tyto události vedly k vybudování rodového přemyslovského pohřebiště v Anežském klášteře. 25. prosince 1261 se konala korunovace Přemysla Otakara II. a jeho druhé manželky Kunhuty Uherské¹⁰⁵ a při této slavné příležitosti byla následujícího dne započata v Anežském klášteře výstavba svatyně Krista Spasitele nebo-li Salvátora, která měla sloužit jako rodové mauzoleum.¹⁰⁶ V roce 1285 zde byla pohřbena královna Kunhuta Uherská, v roce 1297 Guta II.; dcera Václava II. a jeho manželky Guty, jež zemřela ve stejném roce, a naposledy zřejmě v roce 1309 zde byla pohřbena kněžna Griffina Haličská.¹⁰⁷ Přesto však původního záměru přemyslovské pohřebiště v Anežském klášteře nikdy nedostálo. V době jeho založení se v Anežském klášteře uchovávaly

¹⁰⁰ H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 156-7.

¹⁰¹ Tamtéž.

¹⁰² *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, in: Pokračovatelé Kosmovi, s. 104-6.

¹⁰³ H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 118.

¹⁰⁴ H. SOUKUPOVÁ, *Anežský klášter v Praze*, s. 121.

¹⁰⁵ *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, in: Pokračovatelé Kosmovi, s. 130.

¹⁰⁶ H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 163.

¹⁰⁷ H. SOUKUPOVÁ, *Anežský klášter v Praze*, s. 386-7.

také vzácné relikvie a cennosti¹⁰⁸, což rovněž svědčí o jeho důležitém postavení v době života Anežky Přemyslovny.

„*Léta Páně 1277...Dne 8. září král Otakar, nedbaje svého slibu, zavřel svou dceru, kterou zasnoubil N., synu Rudolfa, zvolence římského, do kláštera svatého Františka, podrobiv ji řeholi a řádu, který se nazývá řád chudých paní.*“¹⁰⁹ Z toho zápisu se můžeme dozvědět o vstupu Přemyslovny dcery do kláštera klarisek, kde ji přijala její prateta Anežka. Tato dívka se narodila v roce 1265 jako první potomek královského páru, dostala po matce jméno Kunhuta. V 70. letech 13. století měla sloužit dojednaným sňatkem ke zlepšení vztahů českého krále a říšského krále. Její vstup do kláštera se dříve často vykládal jako hlavní příčina následného boje, který pro Přemysla Otakara II. skončil katastrofálně, přesto však příčin bylo více a ty měly podstatnější význam pro vývoj událostí. Samotný Kunhutin vstup do kláštera se zřejmě stal pomyslnou poslední kapkou.¹¹⁰ Události pak měly velmi rychlý spád, 26. srpna 1278 došlo k bitvě na Moravském poli, kde bylo české vojsko poraženo, Přemysl Otakar II. však nepadl přímo v boji, jak se často uvádí, raněný byl zajat a utlučen k smrti.¹¹¹ Ač se podle středověké legendy Anežka se sestrami vroucně v ten den modlily, zlá předtucha starší sestry o smrti jejího synovce byla pravdivou.¹¹² Poslední léta života věnovala Anežka předávání zkušeností s chodem kláštera Kunhutě.

Na konci zimy roku 1282 Anežka onemocněla. Podle legendy pak den před svou smrtí uzdravila sestru Kateřinu, která nemohla chodit. Když se jí Anežka dotkla, Kateřina začala zázračně chodit.¹¹³ Smrt Anežky Přemyslovny byla pak v legendě popsána velmi dojemně a smířlivě, část tohoto popisu můžeme citovat: „...*tato přemilá Bohu služebnice do rukou nebeského Otce duši svou odevzdávajíc, roku milosti tisícího dvoustého osmdesátého prvního dne druhého března v Pánu šťastně zesnula a provázena andělskou ochranou vešla s plesáním do věčných radostí.*“¹¹⁴ V legendě sice autor uvedl rok Anežčina úmrtí 1281 a u starší autorů, kteří psali o Anežce, ho rovněž můžeme nalézt. Skutečností je taková, že tehdy nový rok začínal až 25. březnem¹¹⁵, proto dnes uvádíme výhradně to, že svatá Anežka Česká zemřela 2. března

¹⁰⁸ Josef ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha 2011, s. 250.

¹⁰⁹ *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, in: Pokračovatelé Kosmovi, s. 145.

¹¹⁰ Karel STEJSKAL – Emma URBÁNKOVÁ, *Pasionál Přemyslovny Kunhuty. Passionale abbatissae Cunegundis*, Praha 1975, s. 11.

¹¹¹ Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Václav II. Král český a polský*, Praha 2007, s. 46-7.

¹¹² H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 187.

¹¹³ *Legenda blahoslavené Anežky a čtyři listy sv. Kláry*, s. 26.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 27.

¹¹⁵ Tamtéž.

roku 1282. V den smrtné neděle 15. března byla pochována v kapli Panny Marie ve svém klášteře.¹¹⁶ Smrt Anežky Přemyslovny však neznamenala konec jejího díla a odkaz.

5. 4. Cesta ke kanonizaci

Osoby, které Anežka Přemyslovna hluboce ctěla a z jejich odkazu plnila fundace, byly svatořečeny velmi brzy po skonání. Samotná Přemyslovna si však na svou kanonizaci musela počkat více jak 700 let. První snahy o svatořečení zřejmě započaly jeptišky z Anežského kláštera nedlouho po smrti své starší sestry, ve stejné době byla také napsána o Anežce první legenda, ze které jsme citovali.¹¹⁷ Jednou z prvních známých osob, které toužily po Anežčině svatořečení, byla královna Eliška Přemyslovna, o jejím úmyslu se můžeme dočíst ve *Zbraslavské kronice*: „...pokorně žádá, aby dobrotivost vaší svatosti ráčila onen ctihodný, svatý a Bohu milý poklad, který již dlouho svítí v nebi, postavit na svícen veřejného a obecného uznání a připsati tu pannu do seznamu svatých.“¹¹⁸ Srovnání Anežky a její prapraneteře Elišky je velmi zajímavé, tyto dvě ženy měly do jisté míry mnoho společného, stačí zmínit jejich obdiv a lásku k přemyslovskému rodu a rovněž vlastnost „jít si tvrdě za svým“, ač zejména u Elišky Přemyslovny se to ne vždy setkalo s úspěchem. Doba baroka byla pro české světce velmi dobrá, vytvořily se další legendy o Anežce, také mnoho uměleckých děl, v kterých byla Anežka zobrazena, a opět došlo k velkým snahám o Anežčino svatořečení, prozatím však byly tyto snahy marnými.¹¹⁹

Po dlouhých snahách na základě žádosti pražského arcibiskupa Bedřicha Schwarzenberga byla Anežka blahořečena papežem Piem IX. 3. prosince 1874.¹²⁰ Doba první republiky toužila po dokončení kanonizačního procesu již tehdy dávno uznávané patronky českého státu, snahu však přerušila druhá světová válka, později rok 1948.¹²¹ Až v 80. letech 20. století se žádosti o svatořečení Anežky Přemyslovny obnovily. Byl ovšem potřeba zázrak, který se stal po blahořečení dané osoby a byl důkladně zdokumentován. Těch se stalo několik, pro svatořečení se vybral zázrak z listopadu 1941, kdy Karel Reisinger prodělal opětovné záchvaty zánětu žlučníku a jater a lékaři, v říjnu došlo k velkému zhoršení stavu a lékaři nedávali nemocnému žádnou naději, Reisingerova manželka se však modlila k blahoslavené Anežce Přemyslovně a její muž se brzy uzdravil.¹²² Tento zázrak byl potvrzen a již nic

¹¹⁶ H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 189.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 205.

¹¹⁸ *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, Praha 1976, s. 368.

¹¹⁹ H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 285.

¹²⁰ Tamtéž, s. 337.

¹²¹ Tamtéž, s. 360-2.

¹²² Jaroslav NĚMEC, *Zázraky ke kanonizaci českých světců*, Olomouc 2009, s. 15-17.

nebránilo, aby došlo k okamžiku, po kterém toužily mnohé generace. V neděli 12. listopadu roku 1989 byla Anežka Přemyslovna papežem Janem Pavlem II. ve Vatikánu svatořečena, tisíce věřících ze socialistického Československa mohlo tehdy vyjet do Říma, aby se podívali na svatořečení národní světice. Kanonizace byla rovněž vysílána od 9:15 na 2. programu Československé televize přímým přenosem ze Svatopetrského náměstí.¹²³ Následujícího dne pak vyšel v Rudém právu článek s názvem *Pocta Anežce Přemyslovně*.¹²⁴ Děkovnou mši k poctě svaté Anežky České v katedrále svatého Víta na Pražském hradě sloužil pražský arcibiskup kardinál František Tomáš již v nastávajících změnách, mše se konala v sobotu 25. listopadu 1989.¹²⁵

Svatá Anežka Česká je dodnes právem uctívána nejen římskokatolickou církví, ale rovněž celým národem jako jeden z českých patronů. Na český národ pomyslně dohlíží spolu s dalšími českými světci z Myslbekova pomníku svatého Václava na Václavském náměstí, kde se často konaly důležité události. Nyní se ještě pojdme podívat ve stručnosti na dějiny Anežčiny fundací, které byly často rovněž velmi těžké jako cesta k Anežčině kanonizaci.

5. 5. Anežčiny fundace v průběhu dějin

Pozoruhodná a často i velmi smutná je historie Anežského kláštera. Po smrti jeho zakladatelky se snažila v díle své praty pokračovat Kunhuta Přemyslovna, která byla nakonec donucena provdat se za mazovského vévodu. Po rozpadu manželství se sice do Prahy vrátila, ale stala se abatyší u svatého Jiří, přestože se snažila klášter svatého Františka podporovat, jeho sláva postupně začíná upadat.¹²⁶ Poloha Anežského kláštera v blízkosti Vltavy dnes působí velmi impozantně, ovšem povodně znamenaly pro klášter vždy značné škody. Mezi lety 1310 až 1321 došlo k velmi častým záplavám, tehdy patrně jeptišky vyjmuly z hrobu Anežčiny ostatky a přesunuly je do dřevěné truhlice¹²⁷, což pak nakonec vedlo ke ztrátě jejích ostatků, které doposud nebyly nalezeny.

Doba husitské revoluce byla pro kláštery velmi trýznivou. Anežský klášter nebyl sice vypálen jako jiné kláštery, však sestry byly vyhnány a jejich klášter sloužil jako sklad válečných zbraní a z drahého kostelního vybavení se razily mince.¹²⁸ Když se v roce 1435 jeptišky do Anežského kláštera vrátily, snadno si představíme, v jakém stavu ho našly, veškeré vybavení

¹²³ *Televizní program*, in: Rudé právo, r. 70, č. 266, Praha 1989, s. 4.

¹²⁴ Karel FILK, *Pocta Anežce Přemyslovně*, in: Rudé právo, r. 70, č. 267, Praha 1989, s. 1, 7.

¹²⁵ H. SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká*, s. 371.

¹²⁶ K. STEJSKAL – E. URBÁNKOVÁ, *Pasionál Přemyslovny Kunhuty*, s. 11-12.

¹²⁷ Josef ŽEMLIČKA, *Království v pohybu*, Praha 2014, s. 432.

¹²⁸ Vavřinec z BŘEZOVÉ, *Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic*, Praha 1979, s. 121.

bylo zničeno, konvent menších bratří byl pobořen a truhla s ostatky zakladatelky navždy zmizela. Od 15. století se také začal konvent klarisek zmenšovat a kolem roku 1550 byl klášter prázdný, některé řádové sestry zemřely, ostatní se přesunuly do kláštera v Panenském Týnci.¹²⁹

V 17. století se klarisky vrátily zpátky do Prahy, klášter byl však ve strašlivém stavu, povodně a požár na konci 17. století situaci jenom zhoršily. Začátkem 18. století se situace začala zlepšovat, byl přestavěn konvent sester a v letech 1740 až 1773 se realizovala barokní přestavba Anežského kláštera.¹³⁰ Za nedlouho však přišly osvícenské reformy Josefa II., během kterých bylo zrušeno mnoho klášterů, které se nezabývaly péčí o nemocné, školství či duchovní správou. Tuto podmínku klarisky nesplňovaly a 12. ledna 1782 byl jejich pražský klášter zrušen, v létě pak jeptišky Anežský klášter navždy opustily.¹³¹ V 19. století se z kláštera stala chudinská čtvrt, která byla bludištěm domů, kde v obrovské bídě žili někteří Pražané. Z někdejších klášterních kostelů se stala dokonce skladiště. Tato velmi smutná část historie Anežského kláštera trvala více jak 100 let.¹³² Ač první pokusy o renovaci Anežského kláštera započaly již na začátku 20. století, teprve v 50. letech 20. století začala jeho nepřetržitá rekonstrukce. Je velkou zajímavostí a rovněž i paradoxem, že socialistické zřízení zrušilo mnoho klášterů, přesto do rozsáhlé opravy Anežčina kláštera z 13. století věnovalo mnoho financí, ač budovy neměly sloužit jako klášter, ale jako obrazárna a koncertní síň.¹³³ V 80. letech 20. století byla dlouhá a náročná rekonstrukce úspěšně dokončena, první část zrekonstruovaného kláštera slavnostně otevíral v roce 1980 prezident Gustav Husák.¹³⁴

Řád křižovníků s červenou hvězdou v druhé polovině 14. století měl pod svou správou mnoho špitálů, po Anežčině smrti postupně přibýly například špitály v Klatovech, v Ústí nad Labem, v Kouřimi, v Českých Budějovicích, z dnešního zahraničí lze jmenovat například Lehnici, Krakov a jiné, získal rovněž pozdější poutní místo Chlum svaté Maří. Smutná období řádu začala v den smrti Karla IV., kdy pražský špitál vyhořel. Během husitského období pak zanikly některé špitály. Období baroka znamenalo renesanci řádu, přestavěn do barokní podoby byl křižovnícký kostel svatého Františka, na Novém městě v roce 1675 vznikl nový špitál, který se nacházel v prostoru dnešního Národního divadla. Tento špitál pak zanikl v rámci reformy císaře Josefa II., tehdy nechybělo mnoho a řád mohl být i zrušen. V roce 1832 založili křižovníci

¹²⁹ H. SOUKUPOVÁ, *Anežský klášter v Praze*, s. 213-4.

¹³⁰ Tamtéž, s. 387-8.

¹³¹ Tamtéž, s. 252-4.

¹³² Tamtéž, s. 388-9.

¹³³ Tamtéž, s. 286-291.

¹³⁴ Jan KLIMENT, *Areál bývalého Anežského kláštera otevřen. Krása historie kráse dneška*, in: Rudé právo, r. 60, č. 126, Praha 1980, s. 1.

první dětskou opatrovnu v dnešním Karlíně a během 19. století se také postupně začalo měnit zaměření řádu, ze špitálnictví přešel k duchovní správě. Roku 1950 byl řád v Československé republice zrušen a po roce 1989 opět obnoven. Dnes řád nespravuje žádnou nemocnici, přispívá však například na Nemocnici pod Petřínem, kde o nemocné pečují Milosrdné sestry svatého Karla Boromejského.¹³⁵ Odkaz svaté Anežky České tedy přetrvá až do dnešních dnů a doufejme, že bude stále dál žít.

¹³⁵ M. M. BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích I. díl*, s. 138-142. Celý odstavec.

6. Svatá paní Zdislava

6. 1. Zdislava z Lemberka a historické prameny

Je všeobecně známo, že historických pramenů o svaté Zdislavě z Lemberka není mnoho. Existují pouze dva narativní prameny, ve kterých nalezneme pár řádků o této svaté ženě. První pramen, který hovoří o svaté Zdislavě, je dílo z cisterciáckého kláštera ve Žďáru nad Sázavou pojmenované *Cronica Domus Sarensis*. *Žďárskou kroniku* napsal mnich Jindřich Řezbář roku 1300¹³⁶, tedy skoro 50 let po smrti paní Zdislavy, přesto ji nezapomněl ve své kronice zmínit. Důvodem, proč nemohl Jindřich Řezbář na Zdislavu zapomenout, bylo, že Zdislavina matka Sibyla patřila do rodiny zakladatelů kláštera ve Žďáru nad Sázavou, jehož fundace je datována do roku 1252.¹³⁷ Jindřich Řezbář ve své kronice psal též o příchodu Sibyly do Čech, jelikož byla dvorní dámou v družině budoucí královny Kunhuty Štaufské.¹³⁸ Původ Sibyly z Křižanova není jasný, často se mluví o jejím italském původu, někdy také německém či francouzském.¹³⁹ Jejím prvním manželem byl podle kroniky jistý Bohuslav a po jeho smrti se provdala za pana Přibyslava z Křižanova. Stejně tak Přibyslavův původ není dosud znám, byl však významným šlechticem, určitý čas zastával funkci purkrabího hradu v Brně, také měl blízko ke dvoru krále Václava I. Z Přibyslavova odkazu byl pak založen již zmiňovaný Žďárský klášter.¹⁴⁰ Kronika Jindřicha Řezbáře pak praví: „Z toho manželství pak tři dcery překrásné vznikly, kterým v pozdějších letech se dostalo veliké chvály.“¹⁴¹ Nejmladší dcera se jmenovala Eliška, prostřední dcera dostala jméno Eufemie a nejstarší dcerou byla Zdislava, poté měli manželé ještě dvě děti. Jindřich Řezbář dále psal o sňatcích třech dcer a uvedl také jména ženichů. Nejmladší Eliška se provdala za pana Smila, Eufemie za zakladatele žďárského kláštera pana Bočka a nejstarší dcera Zdislava za pana Havla z Lemberka. Kronikář zmiňoval: „Havel, z Jablonné zvaný, si vyvolil Zdislavu za choť, bez úhony s ním žila a rovněž mu zrodila dítě, ...“¹⁴² Přesný rok sňatku Zdislavy a Havla nám Jindřich Řezbář nenapsal, je však pravděpodobné, že sňatek mohl proběhnout koncem 30. let 12. století. Zdeněk Kalista pak poukazoval na možné místo sňatku Havla a Zdislavy, které mohlo být snad v Brně¹⁴³, ale to jsou pouze domněnky, jelikož k tomu žádné přímé prameny nemáme. Mnich rovněž zmiňoval

¹³⁶ Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420. III. Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech*, Praha 2018, s. 85.

¹³⁷ Tamtéž, s. 93-95.

¹³⁸ *Cronica domus Sarensis. Kronika kláštera Žďárského*, Brno 1964, s. 161.

¹³⁹ Vratislav VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české II.*, Praha a Litomyšl 2000, s. 395.

¹⁴⁰ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*, s. 89-90.

¹⁴¹ *Cronica domus Sarensis*, s. 163.

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ Zdeněk KALISTA, *Blahoslavená Zdislava z Lemberka*, Praha 1991, s. 185.

jména jejich tří dětí – Havla, Jaroslava a Markétu. Takto je ve Ždárské kronice vypsán původ a rodina svaté Zdislavy, ač tento popis je velmi stručný a pro dějiny kláštera ve Žďáru nad Sázavou není samotná svatá Zdislava natolik důležitá, přesto můžeme být vděční, že si Jindřich Řezbář na nejstarší dceru Přibyslava a Sibyly z Křižanova vzpomněl.

Druhý a poslední pramen, který o paní Zdislavě vypovídá, je pro naše téma snad o něco důležitější, protože se v něm píše o její činnosti. Tento pramen je *Kronika tak řečeného Dalimila*, v této česky psané veršované kronice nalezneme v kapitole 87 následující řádky: *Léta ot narozenie Jezu Krista milostivého po tisiúciu po dvú stú po pěti dcát druhého svatého života paní Sdislava s světa snide, po niuž pracným veliká útěcha přide. Pět mrtvých vzkriesila, mnoho slepých prosvietila, chromých a malomocných mnoho uzdravila, nad jinými pracnými veliké pomoci činila.*¹⁴⁴ Z těchto několika mála veršů se tedy můžeme dozvědět, že svatá Zdislava zemřela v roce 1252. Když pak tedy porovnáme výpovědi *Ždárské kroniku* a *Kroniky tak řečeného Dalimila*, zjistíme, že Zdislavě v době její smrti mohlo být kolem 30 let. A tím nejpodstatnější pro naši práci je záznam, že léčila nemocné, dokonce podle kroniky křísila mrtvé a slepým vracela zrak, což je samozřejmě nadnesená výpověď, přesto velmi důležitá. *Dalimilova kronika* byla napsána podobně jako kronika Jindřicha Řezbáře rovněž více jak 50 let po smrti svaté Zdislavy, patrně časový odstup u Dalimilovy bude větší, jelikož končí počátky vlády Jana Lucemburského.¹⁴⁵

S autorem této kroniky je to však složitější. Je známo, že kanovník Dalimil, po němž je nazývána, kroniku zřejmě nenapsal. Historici proto vedou polemiky a vyslovují domněnky, kdo je autorem tohoto díla. Právě jedna z domněnek vede ke svaté Zdislavě, kardinál Josef Beran v článku v *Časopise Společnosti přátel starožitností českých* v roce 1938 uvedl, že autorem kroniky by mohl být vnuk svaté Zdislavy Havel, který byl údajně pražským kanovníkem¹⁴⁶, což by určitou logiku mělo, že příbuzný Zdislavy ji dosadil do kroniky, chvála její osoby je bohatá a jsou v ní obsaženy i zázraky, stejně tak pro samotný vývoj událostí v kronice není její smrt důležitá. Přesto však tuto teorii vyvrátil historik Josef Vítězslav Šimák, jelikož údajně existence kanovníka Havla není podložena. Šimák za autora považoval Hynka z Dubé¹⁴⁷, však ani on zřejmě neměl pravdu. Ač o autorovi *Dalimilovy kroniky* můžeme pouze spekulovat, je jasné, že autor o svaté Zdislavě věděl i více jak 50 let po její smrti a osobu Zdislavy z Lemberka chtěl vyzdvihnout. Skoro se nabízí domněnka, že autor chtěl popsat nějakou osobu z české šlechty,

¹⁴⁴ *Rýmovaná kronika česká*, in: Fontes rerum Bohemicarum (FRB), díl III, Pragae 1882, s. 183.

¹⁴⁵ *Kronika tak řečeného Dalimila*, Praha 1977, s. 190.

¹⁴⁶ Z. KALISTA, *Blahoslavená Zdislava z Lemberka*, s. 318.

¹⁴⁷ Tamtéž.

kteřá konala zázřaky, aby šlechta ješře více stoupla v očích řtenářů. A zároveň ukázat, že jako například královský rod má svatého Václava a svatou Ludmilu, cířkev na řeském území svatého Vojtěcha apod., tak i řeská šlechta má osobu, kteřá konala zázřaky a má určité předpoklady k tomu, aby byla svatořeřena, k řemuž nakonec došlo, však o více jak půl tisíciletí později.

6. 2. Pan Havel z Lemberka a jeho panství

Ať už tomu bylo jakkoli, další zmínky v kronikách ani v listinách o svatě Zdislavě nejsou. Ač je svatá Zdislava považována z tradice za zakladatelku klášřteru a špitálů, je jasné, že hlavní slovo měl v tomto rozhodování její manžel, jak jsme již ve *Žďářské kronice* zjistili jménem Havel. Bohužel ani Havel z rodu Markvarticů není v dochovaných pramenech tak často zmiňován, přesto však o jeho osobě víme více než o jeho paní. Havel z Lemberka nebo Jablonného pocházel z rodu Markvarticů. Tento starý rod měl kořeny v severních Čechách a jeho počátky spadají patřně do 11. století, ač první záznamy o tomto rodu jsou až v druhé polovině 12. století¹⁴⁸. Havlův otec jménem Markvart byl děřinským kastelánem, kromě Havla měl s manželkou Hostilkou také syny Chvala, Jaroslava a Markvarta. Je nutné zmínit, že větev rodu Markvarticů, kteřou započal Havel, se začala nazývat paní z Lemberku nebo též Lemberkové.¹⁴⁹

Havlovi z Lemberka bývá často věnována pozornost, mimo jeho zakladatelské řinnosti, kteřou snad prováděl se svou svatořeřenou manželkou, jeho úloze během událostí v druhé poloviny 40. let 13. století. V této chvíli bychom měli opět citovat *Dalimilovu kroniku*, z řásti, kde se autor věnuje vzpouře králevice Přemysla proti otci : „*Celá řeská země s Přemyslem šla ovšem. Král byl osamocen, jenom Havel s Boršem a nečetní starci po boku mu stáli.*“¹⁵⁰ Samotné jméno Havel by nemuselo zrovna patřit našemu panu Havlovi, ale existují i listiny z doby vzpoury a Havel z Jablonného či z Lemberka se v nich vyskytuje. Jsou tak důkazem toho, že stál po boku krále. Na královském dvoře se Havel mohl vyskytovat pravděpodobně od 40. let 13. století a pomoc osamocenému králi proti synovi byla dobrým tahem. Havlův rod a další rody, kteřé stály za králem, vynesl chrabrý řin k lepším možnostem.¹⁵¹ Je tedy možné, že právě pomoc Václavu I. stála za zakládáním několika klášřterů Havlem. Rovněž můžeme spekulovat nad možností, že zde jsou právě počátky určitého vlivu Anežky Přemyslovny na paní Zdislavu, pokud tedy vůbec nějaký byl, ale o tom až závěrem. Ač byla Přemyslova vzpoura ze začátku úspěšná, nakonec v roce 1248 Havel s již zmíněným Boršem přepadli v noci u Mostu

¹⁴⁸ V. VANÍČEK, *Velké dějiny zemí Koruny řeské II.*, s. 178.

¹⁴⁹ Jan HALADA, *Lexikon řeské šlechty III. Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*, Praha 1994, s. 104.

¹⁵⁰ *Kronika tak řečeného Dalimila*, s. 151.

¹⁵¹ R. ANTONÍN, *České země za posledních Přemyslovců*, s. 384.

Přemyslův vojenský tábor, pobili zde mnoho lidí a vzpoura byla víceméně zažehnána.¹⁵² V roce 1253 se pak Havel stal purkrabím na královském hradě v Kladsku.¹⁵³ Roku 1254 se naposledy objevil v listinách¹⁵⁴ a patrně tedy po roce 1254 zemřel, zanechal však po sobě mnohé.

Z roku 1249 pochází první zmínka o Jablonném, která se nachází v listině biskupa Bruna, jež byla vydaná 22. února.¹⁵⁵ Toponomastik Antonín Profous však první zmínku o Jablonném datoval k 22. září 1249¹⁵⁶, kde Havel z Jablonného vystupoval jako svědek v listině krále Václava I.¹⁵⁷ Panství, na které leží Jablonné, zřejmě Havel zdědil po otci Markvartovi a zasloužil se o jeho rozkvět¹⁵⁸. Název Jablonné je odvozen buď od slovanského slova jabloň nebo další variantou je, že název byl odvozen od latinského slova gablona, což znamená celnice. Samotná celnice tu od 13. století mohla být umístěna, Jablonné se totiž nachází dodnes u hranic a leželo na důležité stezce z Prahy do Žitavy.¹⁵⁹ O samotném založení Jablonného však nic nevíme, můžeme se pouze domnívat, že právě Havel založil toto osídlení. Je však možné, že se na tomto místě prostírala vesnice ještě dávno před 13. stoletím, ale prameny o založení ani o již fungující vesnici nemáme. August Sedláček připomínal pověst, podle níž již v 10. století blahoslavená Přibyslava, jež byla sestrou svatého Václava, sídlila právě v Jablonném.¹⁶⁰ Samotná městská práva Jablonného pak historik J. V. Šimák doložil až z druhé poloviny 14. století, opět je tu i možnost, že Jablonné disponovalo městskými právy už od Havlových dob, tato varianta se jeví jako pravděpodobná, jelikož snad i hradby Jablonného byly postaveny již v 13. století.¹⁶¹ V polovině 13. století také vznikl v Jablonném farní kostel sv. Kříže, od 15. století pak se zasvěcením Narození Panny Marie, který sloužil do 80. let 18. století, kdy vyhořel a již nebyl obnoven.¹⁶² Ač začátky Jablonného nebudou nikdy dostatečně známé, můžeme se domnívat, že pro Havla bylo Jablonné důležité, když se v některých listinách nechal titulovat z Jablonného.

¹⁵² Tamtéž, s. 387.

¹⁵³ Z. KALISTA, *Blahoslavená Zdislava z Lemberka*, s. 152.

¹⁵⁴ Tomáš EDEL, *Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy*, Praha 1993, s. 65.

¹⁵⁵ Renata ČERNÁ, *Kult svaté Zdislavy z Lemberka*, diplomová práce obhájená na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy, Praha 2010, s. 15.

¹⁵⁶ Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl II. CH-L*, Praha 1949, s. 90.

¹⁵⁷ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (RBM), díl I, Praha 1855, s. 576, č. 1238.

¹⁵⁸ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl desátý*, Praha 1895, s. 142.

¹⁵⁹ Z. KALISTA, *Blahoslavená Zdislava z Lemberka*, s. 50, 143-4.

¹⁶⁰ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, s. 142.

¹⁶¹ Z. KALISTA, *Blahoslavená Zdislava z Lemberka*, s. 149.

¹⁶² Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. díl: H-Kole*, Praha 1997, s. 539.

V Jablonném existovala i tvrz, která byla zřejmě zbourána během obléhání města v 60. letech 15. století.¹⁶³ Tvrz je doložena až ze začátku 14. století.¹⁶⁴ Zda měl Havel v Jablonném svou rezidenci, nevíme, však významnou stavbou se pro něj stal nedaleký hrad Lemberk, který byl postaven na hoře Krutina.¹⁶⁵ Opět o samotném založení hradu nic nevíme, poprvé se Lemberk objevuje v listině Václava I. z roku 1241, kde vystupoval Havel znovu jako svědek a tituloval se jako Havel z Lemberka. Tato listina je zřejmě falzem, proto další listina, kde se Havel opět tituloval z Lemberka, je z roku 1244.¹⁶⁶ Je tedy jasné, že hrad v této době již existoval. Název Lemberk nebo také Lowenberg byl odvozen od modré lvice, kterou měli Markvarticové v rodovém erbů.¹⁶⁷ Jak vypadal hrad ve svých počátcích, nevíme. Patrně mohl mít tzv. bergfritovou dispozici a skládal se ze tří částí – obvodové hradby, válcové útočištné věže a paláce, v 16. století byl pak přestavěn do renesanční podoby.¹⁶⁸ Během barokních změn v 17. století vznikla na Lemberku místnost, která dodnes nese název Zdislavina světnička, jež předtím sloužila jako přízemní sklep.¹⁶⁹ Jistě nelze tvrdit, že místnost nebo dokonce její vybavení pamatuje svatou Zdislavu, byla to však určitá připomínka, že svatá Zdislava na Lemberku kdysi žila. Lze také vidět souvislost s rozvíjející se barokní úctou ke Zdislavě, která se donesla i k tehdejšími majitelům Lemberku, zřejmě proto ji chtěli podpořit. Ze stejné doby pochází také blízká Zdislavina kaple se hřbitovem a hrobkou, pod kaplí se pak nachází údajně léčivá Zdislavina studánka.¹⁷⁰

6. 3. Kláštery a špitály paní Zdislavy

Stejně jako počátky Jablonného a hradu Lemberku také počátky klášterů a špitálů, které Havel se svoji manželkou podle tradice založil, nejsou zcela jasné. Podle tradice spolu založili dominikánský klášter a špitál v Jablonném, dominikánský klášter v Turnově a johanitskou komendu se špitálem v Českém Dubu. Nyní si projdeme jednotlivě tyto fundace.

Řád bratří kazatelů, též zvaný jako dominikáni byl založen v roce 1216 svatým Dominikem. Dominik byl řeholním kanovníkem katedrální kapituly v Kastilii, kde se seznámil s neúspěšným bojem proti albigenským katarům, Dominik chtěl do boje zapojit teologické

¹⁶³ Jaroslav MACEK, *Blahoslavená Zdislava, dominikánský klášter v Podještědí a úcta bl. Zdislavy*, in: Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, Praha 1995, s. 89-98.

¹⁶⁴ K. KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 539.

¹⁶⁵ Emanuel VLČEK, *Fyzická osobnost Paní Zdislavy*, in: Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, Praha 1995, s. 37-57.

¹⁶⁶ Z. KALISTA, *Blahoslavená Zdislava z Lemberka*, s. 151; T. EDEL, *Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy*, s. 17.

¹⁶⁷ V. VANÍČEK, *Velké dějiny zemí Koruny české II.*, s. 447.

¹⁶⁸ Jan KLÁPŠTĚ, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2012, s. 120.

¹⁶⁹ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, s. 271.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 276-278.

vzdělané kazatele, to byl také jeden z důvodů pro založení nového žebravého řádu. Dominikáni převzali řeholi svatého Augustina, která byla doplněna prvky z premonstrátských stanov.¹⁷¹ Do českých zemí pak dominikáni přišli v roce 1225 a do Jablonného zřejmě kolem roku 1250. Z 2. listopadu 1252 totiž pochází o klášteře v Jablonném první zmínka, v té době byl klášter již rozestavěný, dostavěn byl patrně až v 60. letech 13. století s klášterním kostelem svatého Vavřince.¹⁷² Jedna z legend tvrdí, že i sama svatá Zdislava pomáhala nosit kameny na stavbu kláštera a kostela.¹⁷³ A právě v tomto ještě rozestavěném kostele měla být pak roku 1252 pohřbena. Je však možné, že její ostatky byly v roce 1252 pohřbeny jinde a do kláštera doneseny a pohřbeny až po husitských válkách.¹⁷⁴ Kostí svaté Zdislavy se zkoumaly poprvé v roce 1702, poté v roce 1908 a roku 1979. Poslední výzkum pod vedením Emanuela Vlčka zjistil následující. Zdislavina lebka je poměrně malá, však těžká, zuby jsou drobné a zdravé, výška svaté Zdislavy činila 160 centimetrů, byla gracilní postavy. Vědci bohužel nezjistili přesnou příčinu její smrti, nejčastěji se však dodnes uvádí, že paní Zdislava zemřela na tuberkulózu. Bylo však potvrzeno, že zemřela ve věku asi 33 let. Tento výzkum byl proveden na základě připravovaného kanonizačního procesu Zdislavy z Lemberka.¹⁷⁵ Současné metody dokonce stanovily podle lebky i podobu svaté Zdislavy.¹⁷⁶ Ač příčinu smrti paní Zdislavy zatím nedokáží určit ani nejmodernější technologie, pokud paní Zdislava opravdu pokorně pracovala v špitálu, kde pomáhala chudým a nemocným, můžeme soudit, že se Zdislava právě ve špitále mohla nakazit těžkou nemocí, které nakonec podlehla. A pokud víme, že její tělesná schránka nebyla příliš silná, lze se domnívat, že těžká špitální práce mohla být sice naplňující, však zároveň velmi vyčerpávající, to rovněž mohlo přispět k brzké smrti.

Samotný dominikánský klášter v Jablonném se již v 14. století stal poutním místem. Během husitských válek byl klášter poničen, však po jejich skončení se dominikáni vrátili a klášter byl obnoven. Na přelomu 17. a 18. století byl klášter přestavěn do barokní podoby a byla vystavěna nová barokní bazilika svatého Vavřince podle plánu stavitele a architekta Jana Lukáše Hildebrandta. V roce 1784 byl klášter v rámci reformy Josefa II. zrušen, s krátkými

¹⁷¹ D. FOLTÝN – P. SOMMER – P. VLČEK, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 118.

¹⁷² Z. KALISTA, *Blahoslavená Zdislava z Lemberka*, s. 213.

¹⁷³ J. MACEK, *Blahoslavená Zdislava, dominikánský klášter v Podještědí a úcta bl. Zdislavy*, in: Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, s. 89-98.

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ E. VLČEK, *Fyzická osobnost Paní Zdislavy*, in: Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, s. 37-57.

¹⁷⁶ Jana ŠŘÁMKOVÁ, *Tak zřejmě vypadala svatá Zdislava. Její tvář rekonstruovali pomocí nejmodernějších metod*, in: ct24.ceskatelevize.cz [online], ©1996-2019 [cit. 2019-01-02], dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/veda/2495326-tak-zrejme-vypadala-svata-zdislava-jeji-tvar-rekonstruovali-pomoci-nejmodernejsich>.

obdobími v letech 1945 až 1950 a 1969 až 1973 se definitivně dominikáni do kláštera vrátili až v roce 1990.¹⁷⁷

O městském špitálu v Jablonném nejsou z jeho prvopočátků dochovány opět žádné písemné důvěryhodné prameny. V Jablonném existuje dodnes kaple svatého Wolfganga, která podle tradice vznikla před polovinou 13. století, raně gotická okna by toho mohla být i důkazem, že kaple by mohla pamatovat dobu paní Zdislavy. Podstatné je také to, že sloužila jako špitální, to je však doloženo až v pozdějších dobách. Původně totiž mohla sloužit jako kaple probošství cisterciáků z Hradiště nad Jizerou, kteří ji možná i vystavěli. Kaple svatého Wolfganga v 16. století prošla renesanční přestavbou a dnes slouží jako obřadní síň.¹⁷⁸ Zda tedy špitál fungoval již od poloviny 13. století s příchodem dominikánů, kteří podle tradice měli ve špitále pečovat o nemocné, chudé a staré, stejně jako svatá Zdislava, to opět nevíme a můžeme se o tom pouze domnívat.

Na panství v okolí budoucího Turnova vládl Havel z Lemberka se svým bratrem Jaroslavem z Hruštic¹⁷⁹ a zřejmě v polovině 13. století vzniklo město Turnov, s ním byl patrně založen dominikánský klášter. Jestliže tedy vládl na panství Havel spolu s Jaroslavem, naskytá se otázka, kdo z nich založil Turnov s klášteřem. Patrně však město s klášteřem založil právě Havel snad se svou manželkou, jelikož statky kláštera, které jsou známy z pozdější doby, se nacházely na panství, které patřilo pouze Havlovi. Jsou to však opět pouhé úvahy, jelikož pramenů ohledně kláštera v Turnově je ještě méně než z kláštera v Jablonném, navíc klášter byl husitskými bojovníky v roce 1421 vypálen, později zbořen a již nikdy v původním poslání nebyl obnoven.¹⁸⁰

Třetí a poslední církevní fundací, kterou zřejmě založil Havel, byla johanitská komenda se špitálem v Českém Dubu, tato teze je však velmi mladá. Roku 1237 vyměnil sice Havel s opatem benediktínského kláštera v Kladrubech újezd Čížkov za újezd Vladislavsko a vzniklo zde v průběhu 13. století městečko Český Dub s komendou johanitů, jenže první písemná zmínka o johanitské komtuře a Českém Dubu, tehdy s názvem Světlá, pochází až z roku 1291.¹⁸¹ V roce 1425 komenda zanikla a dlouhou dobu se předpokládalo, že její budova byla v této době úplně zničena a zbourána. Na jejím místě byl pak v 16. století postaven zámek,

¹⁷⁷ J. MACEK, *Blahoslavená Zdislava, dominikánský klášter v Podještědí a úcta bl. Zdislavy*, in: Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, s. 89-98. Celý odstavec.

¹⁷⁸ Lucie KRACÍKOVÁ – Jan SMETANA, *Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa*, Praha 2000, s. 74-76.

¹⁷⁹ Z. KALISTA, *Blahoslavená Zdislava z Lemberka*, s. 141.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 211,213. Celý odstavec.

¹⁸¹ T. EDEL, *Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy*, s. 98.

z kterého po jeho požáru v 19. století vznikl měšťanský dům.¹⁸² V odborné literatuře se do počátku 90. let 20. století neobjevovalo, že by komendu v Českém Dubu založil právě Havel z Lemberka. Až roku 1991 na místě někdejší johanitské komendy proběhl archeologický výzkum pod vedením Tomáše Edela, během něhož byly nalezeny ve sklepě měšťanského domu pozdně románské a rané gotické pozůstatky komendy s prvky, které jsou charakteristické pro druhou čtvrtinu 13. století.¹⁸³ Například křížová klenba bez žeber, jež se nachází v komendě v Českém Dubu, je unikátní.¹⁸⁴ Výzkum zjistil, že komendu tvořila malá kaple, která mohla být zasvěcena snad svatému Janu Křtiteli, na kapli pak navazovalo východní křídlo konventu, jeho součástí byly menší dva sály. Ostatní budovy byly patrně ze dřeva, ty výzkum bohužel neobjevil. Součástí komendy nebyl kostel, pouze již zmíněná kaple, jelikož zřejmě před vznikem komendy zde existoval farní kostel, ten zřejmě sloužil i pro potřeby johanitů a hned vedle kostela se pak měl nacházet špitál. Špitál vznikl jako kamenná budova pro 12 osob teprve v roce 1371, kdy Ješek ze Zvířetic dal prostředky pro jeho vybudování, jenže je velmi pravděpodobné, že špitál na tomto místě existoval již před rokem 1371 jako dřevěná budova, kde zřejmě johanité působili od svých počátků v Českém Dubu.¹⁸⁵ V souvislosti s johanity a Havlovou rodinou je nutno zmínit, že zřejmě Havlova matka Hostilka založila v roce 1255 taktéž komendu johanitů u kostela svatého Víta v Mladé Boleslavi.¹⁸⁶

6. 4. Zdislavino uctívání a kanonizace

Dosud jsme se věnovali zejména době, kdy svatá Zdislava a její manžel Havel žili, nyní je nutné se ve stručnosti věnovat procesu, který byl zakončen svatořečením Zdislavy z Lemberka. Úcta ke Zdislavě se rapidně začala rozvíjet až v baroku, leč můžeme soudit, že počátek úcty k paní Zdislavě se mohl nacházet v době krátce po jejím skonu, zřejmě proto také do Jablonného směřovala již ve 14. století řada poutníků. Však až v 17. století vznikaly Zdislaviny obrazy a sochy, také se o ní píší legendy. V jedné z legend, jak již víme, Zdislava pomáhala nosit kamení na stavbu kláštera v Jablonném, v další legendě pak dokonce vstoupila do dominikánském řádu a stala se řeholnicí. Zdislavin vstup do kláštera by samozřejmě nebyl možný, jelikož byla vdanou ženou až do smrti, existuje však možnost, která by přípustná byla. Existuje možnost, že Zdislava vstoupila do Třetího řádu svatého Dominika, stala by teda laickou sestrou, ale jak jsme se však bohužel přesvědčili, žádné doklady o tom neexistují.¹⁸⁷

¹⁸² T. EDEL, *Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy*, s. 99-100.

¹⁸³ Tamtéž, s. 39, 43.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 97.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 60.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 99.

¹⁸⁷ Z. KALISTA, *Blahoslavená Zdislava z Lemberka*, s. 216.

Nutno také podotknout, že svatá Zdislava je často znázorněna v rouchu dominikánek, to však nemusí nutně souviset s touto legendou, nýbrž s fundacemi dominikánských klášterů. Ač barokní kultura byla k Zdislavině osobě velmi nakloněna, proces její beatifikace začal až na konci 19. století. Teprve 28. srpna 1907 byla Zdislava prohlášena papežem Piem X. za blahoslavenou.¹⁸⁸ O 40 let později pak začaly první snahy o její kanonizaci. K tomu byl zapotřebí správný zázrak. Od 17. století byly zaznamenány zázraky, které učinila Zdislava z Lemberka, ke svatořečení však nebyl žádný vhodný. Teprve v září roku 1989 došlo k náhlému a trvalému uzdravení doktora Františka Straky po srdeční zástavě a klinické smrti, která trvala dvě a půl hodiny. Samotní lékaři nedávali doktoru Strakovi téměř žádnou šanci a následovné uzdravení si sami nedokázali vysvětlit. K tomuto zázraku došlo údajně na přímlyvu Zdislavy, teprve tehdy mohl být zahájen proces její kanonizace.¹⁸⁹ V neděli 21. května 1995 byla Zdislava z Lemberka spolu s umučeným knězem Janem Sarkanderem papežem Janem Pavlem II. v Olomouci svatořečena.¹⁹⁰ Svatá Zdislava z Lemberka je dnes jedním z českých patronů, zároveň je patronkou rodiny a její svátek v katolickém kalendáři připadá na 30. květen.¹⁹¹

¹⁸⁸ J. NĚMEC, *Zázraky ke kanonizaci českých světců*, s. 52.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 34.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 47.

¹⁹¹ J. HEYDUK, *Svatí církevního roku*, s. 80.

7. Eliška Rejčka

7. 1. Eliška Rejčka a Václav II.

První zmínku o Elišce nebo též Alžbětě Rejčce ve *Zbraslavské kronice* nalezneme v kapitole o příchodu českého krále Václava II. do Polska a jeho polské korunovaci ve Hnězdně v roce 1300, kdy mu byla nabídnuta polská koruna a ruka panny Alžběty. Václav II. podle kroniky souhlasil se slovy: „*Také dívka, která je dědičkou vašeho království, bude na vaši žádost a potěšení lidu, který vás poslal, naší řádnou manželkou.*“¹⁹² Dvaceti devítiletý král Václav II. (narodil se v září 1271 jako syn krále Přemysla Otakara II.)¹⁹³ stál tou dobou na vrcholu moci a zároveň byl vdovcem, jeho první manželka Guta Habsburská zemřela v roce 1297¹⁹⁴, situace mu tedy v tomto ohledu byla nakloněna. Přesné datum přemyslovské polské korunovace neznáme, patrně se tak stalo na podzim roku 1300. Samotné ovládnutí většiny Polska proběhlo poměrně snadně, některé části Polska se však Václavovi nepoddaly, například Mazovsko, kam byla dříve provdána Václavova sestra Kunhuta, pozdější abatyše v klášteře u svatého Jiří.¹⁹⁵

Proč byl však polský trůn prázdný a jakou roli v těchto událostech hrála panna Alžběta, jak ji nazval autor *Zbraslavské kroniky*? Tato dívka se narodila 1. září 1288 Piastovci Přemyslu Velkopolskému a jeho manželce, jež pocházela ze Švédska. Dcera byla pojmenována jako Richenza, v Polsku ji pak nazývali Ryksou, v Čechách pak Rejčkou.¹⁹⁶ Pokud lze hovořit i ve středověku o něčem jako je šťastné dětství, pak Richenza takové dětství zřejmě neprožila, samozřejmě prameny mlčí, přesto však smrt matky v Rejččině brzkém věku musela být jistě ránou. V červnu 1295 byl Přemysl Velkopolský v Hnězdně korunován polským králem, netrvalo však dlouho a Rejččina otce úkladně zavraždili, Polsko tak ztratilo svého krále a skoro osmiletá Rejčka otce, kterému byla jediným potomkem. Otázku nového panovníka bylo nutno vyřešit, tak se nakonec Richenza po smrti snoubence z Branibor stala nepřímým prostředkem k tomu, aby se Václav II. mohl stát polským králem, jak nám říká *Zbraslavská kronika*.¹⁹⁷ Rejččino dědictví polského království bylo však zřejmě pouze pomyslné, jeho právní podložení totiž neexistovalo.¹⁹⁸

¹⁹² *Zbraslavská kronika*, s. 119.

¹⁹³ K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II.*, s. 18.

¹⁹⁴ Josef ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, Praha 2017, s. 307.

¹⁹⁵ K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II.*, s. 172-5.

¹⁹⁶ Karel STLOUKAL, *Královna Rejčka*, in: *Královny a kněžny české*, Praha 1996, s. 97-106.

¹⁹⁷ J. ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 253,263-264.

¹⁹⁸ K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II.*, s. 144-6, 171-2.

Podobně jako *Zbraslavská kronika* hovoří o Elišce Rejčce jako o dědičce polského království, tak i v *Dalimilově kronice* lze najít verše podobného vyznění: „*Pak kněz doby kněžstva krakovského, pak Kališe, kněžstva pomořanského a královstvie poznaňského. Neb královnu polskou pojal bieše a ty země u věně jmieše.*“¹⁹⁹ Spojka neb jako by nám říkala, že díky sňatku s Rejčkou získal Václav II. jmenované části Polska. Tedy jako by nejdřív byl sňatek a potom zisk Polska, jak se však záhy dozvíme, ke sňatku došlo až tři roky po zisku Polska, přesto autor *Dalimilovy kroniky* dával tyto dvě záležitosti do souvislosti. To je samozřejmě pochopitelné, ač doslovná pravdivost těchto veršů je na pováženou. Autor rovněž viděl Rejčku již jako polskou královnu, což je nadnesená titulatura. Eliška královnou ještě nebyla, stala se jí se teprve se sňatkem. Stejně tak polské království rozhodně nebylo, jak již víme, jejím věnem.

„...byl to rok Páně 1303 – v den letnic slavný Václav, šestý král český, oženil s dcerou prvního krále polského...“²⁰⁰ Tak to nám *Zbraslavská kronika* oznamuje sňatek Václava II. s Eliškou Rejčkou, který proběhl až tři roky po Václavově polské korunovaci. Proč k tomu došlo s mírným zpožděním je otázkou. Rejčka byla totiž již v roce 1300 schopna vstupu do manželství, tak existují určité domněnky, jedna z nich mluví o Václavově mimomanželské lásce.²⁰¹ Jednoznačné však je, jak opět víme ze *Zbraslavské kroniky*, že opat zbraslavského kláštera Konrád si dovolil krále k sňatku popohnat, aby tak král mohl plodit další syny.²⁰² Skoro by se nabízela teorie, která by hovořila o Konrádově předtuše tragického konce přemyslovského rodu, jenž měl nakonec nastat, ta mu však mohla být do úst později pouze dosazena. Samotná Rejčka tak do roku 1300 pobývala u otce zemřelého snoubence, pak se v Žitavě setkala se sedleckým opatem Heidenreichem a Benešem z Vartemberka, ti ji dovedli do Prahy. Král Rejčku poslal za svou tetou Griffinou Haličskou, která měla dvanáctiletou dívku vychovat v Budyni nad Ohří.²⁰³ Griffinina Haličská byla vdovou po Lešku Černém a sestrou královny Kunhuty Haličské, matky Václava II. Václav získal rovněž Krakovsko a Sandoměřsko, kde vládl Griffinin muž, což podle některých výkladů Václavovi pomohlo dílem k zisku polské koruny. Griffinina přešla do Čech, kde s Václavovou pomocí začala pobývat v již zmíněné Budyni nad Ohří, v Čechách nakonec i dožila a pohřbena byla, jak již víme, v Anežském klášteře.²⁰⁴ Do jisté míry se můžeme domýšlet, že Václavova náklonnost ke Griffině byla velmi vřelá, rovněž svěření jeho snoubenky do péče tety dokazuje Václavovu důvěru k ní.

¹⁹⁹ *Rýmovaná kronika česká*, in: *FRB III*, s. 200.

²⁰⁰ *Zbraslavská kronika*, s. 123.

²⁰¹ K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II.*, s. 260.

²⁰² *Zbraslavská kronika*, s. 123.

²⁰³ *Tamtéž*, s. 122.

²⁰⁴ J. ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 213.

Samozřejmě je pravděpodobné, že mu Griffina mohla připomínat a jistou měrou i nahrazovat zesnulou matku. Jak ale probíhala Rejččina výchova v Budyni nad Ohří, opět nevíme.

Kromě svatby Richenzy s Václavem II. na letnici 1303 proběhla i její korunovace na českou a polskou královnu, která byla velmi okázalá. Během korunovace došlo také ke změně jména nové královny, jak nám opět říká *Zbraslavská kronika*: „*Neboť tato královna, která se dříve jmenovala vlastním jménem Rejčka a nyní při korunovaci byl na rozkaz králův změnou jména nazvána Alžběta, ...*“²⁰⁵ Richenza se tak stala Alžbětou/ v Čechách Eliškou, patrně podle svaté Alžběty Durynské.²⁰⁶ Dodnes je však jmenována jako Eliška či Alžběta Rejčka, tedy její původní jméno se stalo přízviskem, pod kterým ji známe dodnes.

Tam, kde jsme v citaci ze *Zbraslavské kroniky* skončili, nyní přímo pokračujeme: „...*počala a porodila v třetím roce po svatbě okolo svátku svatého Víta první dceru a nazvala ji při svatém křtu Anežkou.*“²⁰⁷ Narodila se tak první a zároveň poslední dcera do manželství Václava II. a Elišky Rejčky, kterému zbýval velmi krátký čas. Historikům dodnes vyvstává otázka, která se táže po případném narození syna místo dcery a dalším osudu českého království.²⁰⁸ Tato akademická otázka zůstane navždy bez odpovědi. Stejně tak bychom se mohli ptát na dílčí osud Elišky Rejčky. Stala by se tak mocnou? Nebo by snad zosobnila roli, kterou dnes tvoří Eliška Přemyslovna, tedy matku snad nejvýznamnějšího českého panovníka? Odpověď se bohužel nedozvíme, vraťme se tedy opět sledovat pravé dějiny a znovu citujme *Zbraslavskou kroniku* : „*Neboť dříve, než se dnové naplnili očišťování královnina a než po způsobu rodiček povstala po porodu, král Václav zemřel.*“²⁰⁹ Necelý týden po narození dcery Anežky 21. června 1305 král Václav II. zemřel a pohřben byl ve své fundaci ve Zbraslavském klášteře.²¹⁰ Eliška Rejčka se tak stala poprvé královnou vdovou. Podle *Zbraslavské kroniky* odkázal Václav II. své manželce dvacet tisíc hřiven,²¹¹ právě zde byl zakořeněn počátek Eliščina majetku, jenž se za nedlouho měl rozšířit. A samotné Elišce Rejčce pak osud přiřknul velmi významné postavení, o kterém si většina žen ve středověku mohla jenom snít.

7. 2. Habsburkové

Po smrti Václava II. nastoupil jeho syn Václav III., ten však přežil otce o pouhý rok. 4. srpna 1306 byl zavražděn v Olomouci, tak Přemyslovci vymřeli po meči a královrah zůstal do

²⁰⁵ *Zbraslavská kronika*, s. 123.

²⁰⁶ K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II.*, s. 203.

²⁰⁷ *Zbraslavská kronika*, s. 123.

²⁰⁸ K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II.*, s. 216.

²⁰⁹ *Zbraslavská kronika*, s. 124.

²¹⁰ K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II.*, s. 216-8.

²¹¹ *Zbraslavská kronika*, s. 133.

dnešních dní neznámý.²¹² Český trůn byl prázdný a následující čtyři roky byly spíše ve znamení zmatků a politického boje. Málokdo by o těchto letech hovořil jako veleúspěšných, pro Elišku Rejčku však tyto roky znamenaly při nejmenším zisk poměrně velkého majetku.

Již v srpnu 1306 byl českou šlechtou zvolen českým králem Jindřich Korutanský, který byl ženat s Annou Přemyslovnou, sestrou zavražděného krále. S touto volbou se ovšem nespokojil král Svaté říše římské Albrecht I. Habsburský a na český trůn se souhlasem české šlechty dosadil svého syna Rudolfa. Jindřich Korutanský se svou manželkou prozatím odešel do Korutan.²¹³ Rudolf podle *Zbraslavské kroniky* přijel do Prahy okolo svátku Narození Panny Marie, ač redaktoři kroniky upozorňují, že do Prahy dorazil patrně později, tehdy se také oženil s mladou vdovou Eliškou Rejčkou.²¹⁴ Rudolf Habsburský bývá považován za šetrivého a střídmeho, rovněž *Dalimilova kronika* zmiňuje, že jedl mnišskou stravu, což měly být pouze kaše²¹⁵, tak patrně vznikla jeho hanlivá přezdívka král Kaše.²¹⁶

Část šlechty ale stála proti Habsburkům. Rudolf chtěl s odpůrci definitivně skoncovat a táhl proti nim na jih země, jenže v létě 1307 náhle zemřel.²¹⁷ Pohřben byl záhy a do dnešních dnů se dochovala jeho pohřební koruna a zdobený plášť.²¹⁸ Opět *Zbraslavská kronika* nám hovoří o odkazu zesnulého krále vůči Alžbětě Rejčce: „*Ovšem protože své manželce Alžbětě odkázal dříve král Václav dvacet tisíc hřiven, on jí podobně v závěti odkázal dvacet tisíc hřiven a za těch čtyřicet tisíc drží svrchu jmenovaná paní Alžběta v zástavě tato města: Hradec, Mýto, Chrudim s některými jinými.*“²¹⁹ Tolik své manželce Rudolf zanechal. Chtěl se sám vyrovnat Václavu II. či snad oněch dalších dvacet tisíc hřiven bylo podmínkou Alžbětina vstupu do manželství?²²⁰

Na bohatství, které jí odkázali její manželé, Eliška Rejčka patrně po smrti Rudolfa Habsburského příliš nemyslela, začal totiž další část čtyřletého mocenského boje. Na český trůn se rychle vrátil Jindřich Korutanský, jenž se již 15. července stal českým králem.²²¹ A Eliška Rejčka se stala politickým konkurentem. Dle *Zbraslavské kroniky* byla terčem urážek od

²¹² Josef ŽEMLIČKA, *Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století*, Praha 1986, s. 277-278.

²¹³ B. KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna*, s. 12.

²¹⁴ *Zbraslavská kronika*, s. 152.

²¹⁵ *Kronika tak řečeného Dalimila*, s. 168.

²¹⁶ K. STLOUKAL, *Královna Rejčka*, in: *Královny a kněžny české*, s. 97-106.

²¹⁷ Gabriela V. ŠAROCHOVÁ, *Radostný úděl vdovský*, Praha 2004, s. 136.

²¹⁸ Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Eliška Rejčka (Richenza Velkopolská) a Rudolf Kaše*, in: *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*, Praha 2010, s. 304-9.

²¹⁹ *Zbraslavská kronika*, s. 152-5.

²²⁰ G. V. ŠAROCHOVÁ, *Radostný úděl vdovský*, s. 136.

²²¹ K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II.*, s. 264.

českého krále, raději tak s pomocí přívrženců Habsburků utekla z Prahy.²²² Královna vdova jasně ukázala své směřování a patrně právě ona dala rozkaz městům ve východních Čechách, která zde již zazněla, aby se přiklonila na habsburskou stranu. Ta se sice zprvu nehodlala českého trůnu lehce vzdát, však po vraždě Albrechta Habsburského v květnu 1308 se situace opět změnila. Habsburkové odstoupili od nároků na českou korunu a od Jindřicha Korutanského si podmínili finanční náhradu, český král měl rovněž dodržovat práva královny vdovy.²²³

Pokud *Zbraslavská kronika* zmiňovala východočeská města, která byla spojena s obvěněním Elišky Rejčky, měli bychom si tuto problematiku více ujasnit. Je však pravdou, že počátek tzv. věnných měst není zcela jasný. *Zbraslavská kronika* hovoří, jak jsme již zjistili, o čtyřiceti tisíci hřivnách, které měly spojitost s východočeskými městy. Častý výklad proto je, že příjem královně vdově plynul ze zmíněných měst, však ustanovující listinu, která by nám tuto teorii potvrdila, bohužel nemáme. Až z října 1307 existuje takzvaná Opatovická listina, ve které římský král potvrdil právo Elišky Rejčky na ona východočeská města.²²⁴ Těmi byla, jak ze *Zbraslavské kroniky* víme, města Hradec, který získal nejvíce práce, dále Mýto, Chrudim a snad nově také Polička a Jaroměř. Profesor Musil upozornil na paradox této listiny, ve které rozhodoval již nevládnoucí habsburský rod o českých městech.²²⁵ Eliška Rejčka začala v Hradci, dodnes zvaném Králové, pobývat patrně až od poloviny roku 1308, tedy až po domluvě Jindřicha Korutanského s Habsburky. Tehdy se také o ní začalo hovořit jako o Hradecké královně. Její dvůr v Hradci se stal velmi bohatým a honosným, pro Prahu byl zřejmě velkou konkurencí.²²⁶

7. 3. Mocenský boj dvou královen

V roce 1310 se situace opět změnila, novým českým králem se stal Jan Lucemburský, který si ještě před příchodem do Čech vzal Eliščinu nevlastní dceru Elišku Přemyslovnu.²²⁷ Nástup Lucemburků na český trůn přinesl nejen novou dynastii, která se na českém trůnu silně držela více jak 100 let, ale také nové poměry. Úplný klid však v království zatím nenastal. Jan Lucemburský byl v době nástupu na český trůn velmi mladý a patrně jeho manželka královna

²²² *Zbraslavská kronika*, s. 156.

²²³ Robert ANTONÍN, *Alžběta Rejčka a souboj o český trůn v letech 1306-1308*, in: Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci Králové 1308-2008. Historická tradice v dějinách města. Od chrámu ke katedrále, Ústí nad Orlicí 2009, s. 17-31.

²²⁴ František MUSIL, *Hradec Králové, Eliška Rejčka a rok 1308*, in: Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci Králové 1308-2008. Historická tradice v dějinách města. Od chrámu ke katedrále, Ústí nad Orlicí 2009, s. 11-15.

²²⁵ Tamtéž.

²²⁶ Radek BLÁHA a kolektiv, *Hradec Králové*, Praha 2017, s. 59.

²²⁷ Lenka BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české IV.a*, Praha a Litomyšl 2003, s. 23-24.

Eliška Přemyslovna měla o chodu království jiné představy. Zároveň se postupně zvyšovalo napětí mezi českou šlechtou, proti sobě pomyslně stáli Jindřich z Lipé a Vilém Zajíc z Valdeka.²²⁸ V říjnu 1315 byl Jindřich z Lipé na příkaz krále dokonce zajat, jeho věznění však netrvalo dlouho, na jaře následujícího roku byl propuštěn.²²⁹ Proč však zmiňujeme právě Jindřicha z Lipé v kapitole o Elišce Rejčce? Tento významný šlechtic z rodu Ronovců byl v jejím životě velmi důležitou osobou. Patrně během jejího pobývání v Hradci se stal totiž jejím milencem. Pokud u královských manželství o lásce příliš nehovoříme, ve vztahu Jindřicha z Lipé a Elišky Rejčky láska s největší pravděpodobností existovala, nutno však podotknout, že Jindřich z Lipé byl tak nevěrný své manželce Scholastice.²³⁰ Můžeme se pouze dohadovat, zda Scholastika jeho lásce pouze smutně a hořce přihlížela nebo jejich manželství bylo již natolik formálním, že lásku svému muži i dopřávala a sama žila v klidu.

Dle *Zbraslavské kroniky* v létě 1316 provdala Eliška Rejčka bez souhlasu krále a královny dceru Anežku za javorského vévodu Jindřicha, jako věno dceři poskytla město Hradec. Sňatek se zřejmě stal na popud Jindřicha z Lipé, který ze sňatku mohl mít snad jenom užitek, tímto činem velmi rozčílil Elišku Přemyslovnu, jak nám vypráví opět *Zbraslavská kronika*.²³¹ Do odporu proti králi se postupně zapojila celá česká šlechta. Říšský král Ludvík IV. Bavor nakonec do celé situace vstoupil a vyzval Jana Lucemburského k vyřešení konfliktu. Došlo tak k setkání krále a šlechty v Domažlicích, kde Jan přijal požadavky české šlechty a Jindřich z Lipé se stal znovu přívržencem krále.²³² Jak asi Eliška Přemyslovna prožívala tuto královu „kapitulaci“? Byla patrně velmi pobouřena poměry, které v království nastaly, tak snad sama toužila obnovit pevnou vládu v podobě malého syna Václava. Nestalo se tak, počátkem roku 1319 došlo k roztržce královny s králem na hradě Loket, Eliška Přemyslovna byla nucena bez dětí odjet na svůj hrad Mělník a synka Václava; pozdějšího českého krále a římského císaře, již patrně nikdy neviděla.²³³ A královské manželství bylo v troskách. Jindřich z Lipé s Eliškou Rejčkou tak pomyslně zvítězili.

Kde se vzala nenávist mezi Eliškou Rejčkou a Eliškou Přemyslovnou, již *Zbraslavská kronika* popisuje jako obzvláštní?²³⁴ Mnohdy se hovoří o velkém bohatství a úspěších Elišky Rejčky, na které Přemyslovna nikdy nedosáhla. Či o jejím velkém odporu vůči mileneckému

²²⁸ Tamtéž, s. 50.

²²⁹ B. KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna*, s. 42-3.

²³⁰ Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Eliška Rejčka a její partner Jindřich z Lipé*, in: Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy, Praha 2012, s. 187-190.

²³¹ *Zbraslavská kronika*, s. 303, 312.

²³² L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české IV.a*, s. 53-55.

²³³ B. KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna*, s. 48-49.

²³⁴ *Zbraslavská kronika*, s. 320.

vztahu Elišky Rejčky a Jindřicha z Lipé, který se snad mohl stát základem všeho zla.²³⁵ Je však nutné si uvědomit v určitých záležitostech velkou spojitost dvou královen, v jiných zase zásadní odlišnost. Mohli bychom hovořit o podobném osudu, jenž obě královny určil jako určitý prostředek pro získání království či pevnost ve svých činech, které však jednu zničily a druhou učinily s další souhrou štěstí prakticky nejmocnější ženou v zemi. Osud druhého života těchto dam, který nastal teprve po jejich smrti, měl však ještě všechno proměnit.

Po určitém vítězství v roce 1318 postoupila Eliška Rejčka svá věnná města králi za finanční částku a patrně na přelomu let 1318/1319 odešla s Jindřichem z Lipé na Moravu do Brna, kde jejich podpora Janem Lucemburským, která právě začala, neskončila. Ba naopak, na Moravě plně pokračovala a Rejččiny květy práce vykvetly právě zde. Tím největším, jak se brzy dozvíme, se stal klášter na Starém Brně.²³⁶

7. 4. Závěr života Elišky Rejčky

Snad šťastné soužití Elišky Rejčky a Jindřicha z Lipé na Moravě trvalo do roku 1329, kdy šlechtic zemřel. Opět *Zbraslavská kronika* nám podává zprávu o jeho skonu a rovněž popisuje velký smutek Elišky Rejčky nad zemřelým milencem: „*Pro jeho smrt tolik plakala a žalostila královna Alžběta, zvaná Hradecká, že to budilo úžas všech, kdož viděli její nárek.*“²³⁷ Patrně pravdivému smutku Alžběty Rejčky lze věřit, velký žal po zemřelém milenci jenom potvrdil její lásku k němu. Petr Žitavský tak vypsal city královny vdovy, jehož popis je při nejmenší zajímavým, když Elišku Rejčku v očích čtenářů *Zbraslavské kroniky* polidštil, ač nemusel.²³⁸ Z pokračování řádků *Zbraslavské kroniky* se rovněž dočteme, že Jindřich z Lipé byl pohřben v klášteře Elišky Rejčky, aby ho tak měla stále nablízku.²³⁹ Poslední roky se Eliška Rejčka věnovala zbožnosti a svému dílu.

Ze *Zbraslavské kroniky* pak můžeme vyčíst větu o smrti královny vdovy, jež nastala v roce 1335: „*Téhož roku dne 19. října zemřela Alžběta, někdy královna česká a polská, zvaná Hradecká, a byla pochována v Brně v klášteře jeptišek řádu cisterciáckého.*“²⁴⁰ Smrt Elišky Rejčky proběhla již v trochu jiné situaci, Eliška Přemyslovna, Rejččina velká sokyně, před časem zemřela. Navíc tomu bylo již poměrně dávno, kdy obě dámy vedly spory. *Zbraslavská kronika* tak ke skonu královny vdovy reagovala velmi smířlivě: „*Svatého odpočinku jí místo a*

²³⁵ B. KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna*, s. 60-61.

²³⁶ K. STLOUKAL, *Královna Rejčka*, in: *Královny a kněžny české*, s. 97-106.

²³⁷ *Zbraslavská kronika*, s. 376.

²³⁸ G. V. ŠAROCHOVÁ, *Radostný úděl vdovský*, s. 157.

²³⁹ *Zbraslavská kronika*, s. 367.

²⁴⁰ *Zbraslavská kronika*, s. 411.

*pokoj bud' navždy.*²⁴¹ Královně vdově Elišce Rejčce bylo v době smrti 47 let, partnera Jindřicha z Lipé přežila o 6 let, druhého manžela Rudolfa o 29 let, první manžela Václava II. dokonce o 31 let a svou životní sokyni pak o 5 let, královna Eliška Přemyslovna zemřela na Vyšehradě již 28. září 1330 ve věku 38 let.²⁴²

7. 5. Klášter na Starém Brně a Eliščina podpora umění

*„Asi v téže době, v den svatodušní, který připadl na 15. května, založila Alžběta, řečená královna Hradecká, blízko Brna klášter jeptišek řádu cisterciáckého a nazvala ho Síní Mariánskou.*²⁴³ Vcelku lakonicky popsala *Zbraslavská kronika* založení kláštera na Starém Brně, z čehož lze předpokládat, že Petr Žitavský asi cítil povinnost napsat o novém ženském cisterciáckém klášteře, ale stále pro něj a Elišku Přemyslovnu, již velmi ctil, byla osoba Elišky nežádoucí. Tak zmínku o založení kláštera pouze vklínil do textu o událostech z roku 1323, kde se nejvíce věnoval, jak z názvu kapitoly vyčteme, vyhnanství Elišky Přemyslovny.²⁴⁴ Přípravy pro založení a samotnou fundaci kláštera bychom však těžko mohli popsat jedinou větou. Patrně již během pobytu v Hradci Králové Eliška Rejčka uvažovala nad založením nového kláštera. Fundace kláštera nebyla ničím jednoduchým a hmotně zabezpečit klášter bylo ještě těžší, pro řešení složité záležitosti však Eliška předpoklady měla. Patrně ihned po příchodu na Moravu započala získávat statky pro nový klášter a Jan Lucemburský, jak jsme naznačili, ji nejen v tomto počínání velmi podporoval. Místem pro nový klášter se stalo Staré Brno, které se dodnes nachází pod hradem Špilberk a v době 14. století se nacházelo poměrně daleko od hradeb města Brna, jak lze vyčíst z historických map, které rekonstruuji náhled na město.²⁴⁵ V květnu 1323 tak na Starém Brně u již existujícího kostela Panny Marie založila Eliška Rejčka, jak jsme se dočetli i ve *Zbraslavské kronice*, ženský cisterciácký klášter. Starý kostel Panny Marie pak nahradil nový gotický klášterní kostel Panny Marie v roce 1333. O novém možném účelu starého kostela po roce 1333 se ještě dočteme. Sama královna vdova na stavbu kláštera rovněž dohlížela a Jan Lucemburský byl díky velké přízni označován rovněž jako zakladatel.²⁴⁶ Klášter na Starém Brně v cisterciácké filiační linii spadl pod Sedlec, který patřil pod Waldsassen.²⁴⁷ Inspirací Elišky Rejčky pro založení starobrněnského kláštera cisterciáček byla

²⁴¹ Tamtéž.

²⁴² Josef ŠUSTA, *Eliška Přemyslovna*, in: *Královny a kněžny české*, Praha 1996, s. 87-95.

²⁴³ *Zbraslavská kronika*, s. 336.

²⁴⁴ Tamtéž.

²⁴⁵ Klára BENEŠOVSKÁ, *Královna Eliška Rejčka a klášter cisterciáček Aula Sanctae Mariae*, in: *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*, Praha 2010, s. 488-496; Libor JAN, *Dějiny Brna 2. Středověké město*, Brno 2013, s. 557.

²⁴⁶ Dušan FOLTÝN a kolektiv, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 209-210.

²⁴⁷ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*, s. 151.

s největší pravděpodobností fundace Zbraslavského kláštera jejího prvního manžela Václava II. Eliščina návaznost je viditelná i v podobném jménu klášterů, zbraslavský se nazýval Aula Regia a starobrněnský Aula Sanctae Mariae, jak jsme viděli i ve *Zbraslavské kronice*; v českém překladu Síň Mariánská.²⁴⁸ Také Jan Lucemburský založil na Starém Brně klášter údajně na přání Elišky Přemyslovny, byl to klášter dominikánek u svaté Anny. Rovněž sama Eliška Přemyslovna toužila založit malý ženský cisterciácký klášter v Praze, kde chtěla dožít, bohužel smrt její záměry překazila.²⁴⁹

Eliška Rejčka ovšem nemyslela pouze na samotné založení kláštera, velkou měrou podpořila jeho vybavení. Na její žádost vznikl soubor liturgických knih, ty pak darovala svému klášteru. První rukopisy vznikly zřejmě již v roce 1315, tehdy snad mohla ještě uvažovat o tom, že by některý rukopis dala staršímu klášteru, ale nakonec jej věnovala klášteru na Starém Brně, který založila.²⁵⁰ Z Eliščiných rukopisů lze zmínit například Antifonář a Žaltář, v nichž je také Eliška Rejčka zobrazena. Většina rukopisů se dnes kvůli historii Eliščina kláštera je umístěna ve Vídni. Zmíněný Antifonář a Žaltář královny Elišky Rejčky se však dodnes nachází na území českých zemí v klášteře v Rajhradě. Krásné rukopisy nejsou však v této době ojedinělé, z dalších českých rukopisů z první poloviny 14. století bychom mohli zmínit například Pasionál abatyše Kunhuty.²⁵¹

7. 6. Špitál na Starém Brně

Fundací královny vdovy Elišky Rejčky se stal také špitál u kláštera na Starém Brně, který však nebyl první špitální fundací na tomto místě. Již v roce 1238 založil měšťan Rudger s manželkou Hodavou na Starém Brně špitál svatého Ducha, o něj se zpočátku staralo jisté bratrstvo a za několik let po jeho založení se ho ujali johanité. Mezi donátory špitálu patřil i otec paní Zdislavy Přibyslav z Křižanova.²⁵² Tedy Staré Brno v době příchodu Elišky Rejčky na Moravu špitál mělo, přesto se královna vdova rozhodla založit další špitál. Stalo se tak v únoru 1333, kdy vydala jeho zakládací listinu. Z té lze vyčíst, že špitál byl pro osm nemocných, osm kněží a jednoho jáhna.²⁵³ Takto lakonicky bývá nejčastěji popsána špitální fundace Elišky Rejčky v různých publikacích či pracích. Diplomová práce Jitky Hričkové o

²⁴⁸ K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II.*, s. 262.

²⁴⁹ B. KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna*, s. 106.

²⁵⁰ Jan KVĚT, *Iluminované rukopisy královny Rejčky. Příspěvek k dějinám české knižní malby ve století XIV.*, Praha 1931, s. 24, 33.

²⁵¹ Hana J. HLAVÁČKOVÁ, *Antifonář královny Elišky Rejčky. Žaltář 1317-1323*, in: *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*, Praha 2010, s. 498-502.

²⁵² J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198-1253*, s. 498.

²⁵³ *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (CDM), díl IV, Olomouc 1845, s. 347 – 349, č. 453.

kláštere na Starém Brně se špitálu věnovala z hlediska jeho financí a donátorů. V práci byly rovněž zmíněny i pokrmy obyvatel špitálu, což lze opět najít v zakládací listině.²⁵⁴

Špitál Elišky Rejčky měl snad i vlastní kapli, jak tomu většinou u středověkých hospitalů bývalo. Špitálním svatostánkem však patrně nebyl starý kostel Panny Marie, jak se dříve předpokládalo, ten sloužil patrně jako kaple infirmaria jeptišek.²⁵⁵ Ač bylo v zakládací listině vypsáno, že špitál sloužil pro osm nemocných, tak i tento počet se ve špitále se mohl měnit, pokud to odsouhlasila abatyše a některé sestry.²⁵⁶

Co však doposud různé výzkumy přehlížely, je účel a odkaz Rejččina špitálu. Samozřejmé je, že do myšlení Elišky Rejčky neviděli většinou ani její současníci, natož pak my, kteří žijeme o 700 let později, přesto se však pokusme poodhalit tuto záležitost. Ze zakládací listiny špitálu lze vyčíst slova o zbožném skutku a úmyslu pomoci nemocným a chudým, taktéž formulaci více zdraví nemocným v očích Krista.²⁵⁷ Však podobné termíny a věty můžeme nalézt ve všech středověkých fundačních listinách. To nám rozhodně o zakladateli a jeho pravých úmyslech mnoho neřekne. Co tedy mohlo přimět Elišku Rejčku založit špitál? Vztah královny vdovy s Jindřichem z Lipé, který byl na tehdejší dobu velkým hříchem, či láska k umění mohly být důvody, proč se Eliška Rejčka obecně věnovala zbožným činnostem a fundacím.²⁵⁸ A samozřejmě je nutno si uvědomit i fakt, že Staré Brno mělo špitál již z 13. století. Zda tedy kapacita špitálu Brnu a okolí nedostačovala a bylo nutné založit další špitál, těžko soudit, však zkusme jít ještě dál.

Souvislost se založení špitálu bychom teoreticky mohli hledat podle mého soudu ve spojitosti s cestou Elišky Rejčky do Porýní. Smrt Jindřicha z Lipé znamenala pro Elišku Rejčku zlom, královna vdova se od této doby patrně věnovala již pouze zbožnosti a začala žít ve svém klášteře.²⁵⁹ A zřejmě v létě roku 1333 se vypravila s dcerou Anežkou do Porýní, navštívila svatá místa v Trevíru, Kolíně a snad i další, získala zde relikvie svatých. Známý je olej z kosti svaté Kateřiny či kosti světic, tyto relikvie pak věnovala klášteru na Starém Brně. Z cesty se sice zachovalo několik málo pramenů, které svědčí právě o relikviích, však přesnou cestu a čas pobytu Elišky Rejčky v Porýní bohužel neznáme.²⁶⁰

²⁵⁴ Jitka HRIČKOVÁ, *Kláster Aula sanctae Mariae na Starém Brně a jeho hospodářský vývoj ve středověku*, diplomová práce obhájená na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, Praha 2007, s. 41.

²⁵⁵ L. JAN, *Dějiny Brna 2*, s. 750.

²⁵⁶ Tamtéž.

²⁵⁷ CDM VI, s. 347 – 349, č. 453.

²⁵⁸ K. STLOUKAL, *Královna Rejčka*, in: *Královny a kněžny české*, s. 97-106.

²⁵⁹ D. FOLTÝN a kolektiv, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. Praha 2005, s. 210.

²⁶⁰ J. KVĚT, *Iluminované rukopisy královny Rejčky*, s. 31.

Založení špitálu tedy proběhlo v únoru 1333 a výprava pak v létě stejného roku. Obě záležitost jistě nemohly proběhnout ze dne na den a byly promyšleny dlouho předem. Eliška Rejčka jistě znala kult svaté Alžběty Durynské, jenž byl v českých zemích známý už v době první poloviny 13. století, jak jsme se dozvěděli již předchozích kapitolách. Je nutno také znovu zmínit, že Eliška Rejčka nesla jméno patrně právě po Alžbětě Durynské.²⁶¹ Teoreticky by tedy šlo předpokládat, že Eliška Rejčka založila špitál k odkazu svaté Alžběty Durynské, poté mohla v rámci cesty do říše navštívit i její hrob v Marburgu,²⁶² který se sice nenachází přímo v Poryní, ale není mu tak úplně vzdálen. Tak by Eliška Rejčka pomyslně potvrdila svou špitální fundaci a svaté Alžbětě vzdala úctu. To je bohužel pouze domněnka, jelikož podotýkám, že neexistuje žádný pramen, který by tuto teorii přímo potvrdil, přesto by to patrně možné bylo. Rovněž královna Eliška Přemyslovna podle *Zbraslavské kroniky* v roce 1327 začala budovat na Mělníce městský špitál, o něm však více nevíme.²⁶³

7. 7. Vítězství Elišky Přemyslovny?

Dílo a odkaz Elišky Rejčky žil dál i po její smrti, ovšem pokud dvě předchozí dámy mělo čekat poděkování za skutky v podobě svatořečení, na královnu vdovu se postupem času zapomnělo. Cisterciácký klášter na Starém Brně přečkal vypálení husity i škody při švédském obléhání Brna na konci třicetileté války. Dobu barokního rozkvětu kláštera a jeho panství zastavily až josefínské reformy. 18. března 1782 byl klášter zrušen, jeptišky tak musely odejít. Do prázdného kláštera přišli augustiniáni, jejichž působení mělo předchozí staletí kláštera zcela zastínit. Nejznámější ze starobrněnských augustiniánů se totiž stal Johann Gregor Mendel, který byl zakladatelem moderní genetiky, lze zmínit i vlasteneckého skladatele Pavla Křížkovského. Augustiniáni sídlili ve starobrněnském klášteře až do roku 1950.²⁶⁴

V klášteře na Starém Brně se dnes nachází Mendlovo muzeum a Muzeum starobrněnského opatství, které mělo jednou místností připomínat Elišku Rejčku a cisterciačky.²⁶⁵ Skutečnost je však jiná. Místnost, kde se měla královna vdova s jeptiškami připomenout, je kromě gotické madony a nápisu z hrobu Jana Jindřicha v současnosti prakticky prázdná. Tato skutečnost a mnohé další svědčí nejen o velkém zastínění někdejší zakladatelky a jeptišek augustiniány, ale také o konečném posmrtném vítězství Elišky Přemyslovny nad

²⁶¹ K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II.*, s. 203.

²⁶² Karolína BURDOVÁ, *Obraz Elišky Rejčky v české beletrii*, bakalářská práce obhájená na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, Praha 2016, s. 19.

²⁶³ B. KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna*, s. 113-114.

²⁶⁴ D. FOLTÝN a kolektiv, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 210-212.

²⁶⁵ *Muzeum starobrněnského opatství*, in: musobrno.cz [online], ©2019 [cit. 2019-03-01], dostupné z: <http://musobrno.cz/>.

Eliškou Rejčkou. Přemyslovna totiž dala světu Karla IV., což jí dodnes vynáší slávu a rovněž tak ospravedlnilo i její někdy nesprávné jednání.²⁶⁶ Na Elišku Rejčku tak pod tentokrát nechtěným vlivem její sokyně veřejnost většinou zapomíná, ač její úspěšnost v době první poloviny 14. století byla, jak jsme se sami mohli přesvědčit, mnohem větší než u Elišky Přemyslovny. Jediné místo, které dnes ve starobrněnském klášteře důstojně připomíná královnu vdovu Elišku Rejčku, je její hrob v klášterní bazilice Nanebevzetí Panny Marie. Hrob je označen pozlaceným písmenem e s královskou korunou.²⁶⁷

²⁶⁶ Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Petr Žitavský a mýtus poslední Přemyslovny*, in: *Historie – Otázky – Problémy*, r. 3, č. 2, Praha 2011, s. 41-53.

²⁶⁷ G. V. ŠAROCHOVÁ, *Radostný úděl vdovský*, s. 159.

8. Komparace tří středověkých dam a jejich fundací

V této chvíli máme přehled o třech našich ženách, které žily v 13. a 14. století a do historie se zapsaly zejména svým dílem. Nyní je nutné dámy porovnat a srovnat jejich životy a špitální fundace. Co tedy měly tyto dámy společného? Když budeme vycházet zejména u svaté Zdislavy i z tradice, tak by se dalo říci, že to byla určitá snaha se prosadit a být užitečnou, což se víceméně povedlo všem. Středověk nebyl dobou jednoduchou, pro ženu už vůbec ne, proto lze vnímat jejich prosazení jako obdivuhodné. Jak jsme již začátkem totiž zmiňovali, ve středověku existovalo málo žen, které ze současného pohledu zastínily své mužské současníky. Naším dámám se to však povedlo. Šlo by říci, že Anežka Přemyslovna do jisté míry zastínila bratra a krále Václava I. a pražské biskupy doby 13. století. U paní Zdislavy lze vidět zastínění manžela Havla z Lemberka snad nejvíce. Ač byl pan Havel významnou osobou své doby, je dnes poměrně zapomenutý a mnohonásobně převýšen manželkou Zdislavou. Eliška Rejčka, ač sama dnes zastíněna Eliškou Přemyslovnou, se bez pochyb postupně vyrovnala Václavu II., Janu Lucemburskému i Jindřichu z Lipé, naprosto pak zastínila druhého manžela Rudolfa Habsburského. Zejména u dvou prvních dam byla skutečnost dána tím, že se staly národními svěřenicemi, tedy postupně se u nich vybuodoval náboženský kult. To vše samozřejmě platí o současném pohledu. Když bychom se ovšem ocitli nejprve v roce 1252, poté v roce 1307, pohled by byl patrně jiný. O Anežce bychom asi slyšeli, přesto však král Václav I. či biskup Mikuláš byli významnější osobnosti tehdejšího českého království.²⁶⁸ U Elišky Rejčky by se zdála situace obdobnou, stala se sice velmi významnou, však podstaty krále dosáhnout ani nešlo. Zdislavu bychom možná ani neznali, pokud se ovšem její zázračná moc nešířila již za jejího života.

U Zdislavy z Lemberka finanční stránku příliš neznáme, přesto se lze domnívat, že bohatství Lemberků nebylo skromné. U Anežky hrála roli její královská krev, samozřejmě také bohatství a moc Přemyslovců. Eliška Rejčka se sice svatou nestala, přesto však její moc v první polovině 14. století hrála klíčovou roli. Co bylo rovněž poměrně podstatné u dam, které se dokázaly prosadit? Ve středověku to byla i podpora mužů. Jak jsme již napsali, Anežka Přemyslovna měla v počínání velkou oporu bratra Václava, později i synovce Přemysla. Zejména Václav zajistil Anežčiným fundací základ pro jejich založení. Jak by asi vypadalo její dílo bez jeho finanční pomoci? Svatá Zdislava byla vdanou ženou, tedy zejména u ní její rozhodování, které je nám známo pouze ze *Žďárské kroniky* a *Dalimilovy kroniky*, muselo stát plně na vůli pana Havla. Byla tedy patrně nejméně svobodnou ze tří dam. Ač jsou nám

²⁶⁸ J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198-1253*, s. 471.

skutečnosti, které se týkají svaté Zdislavy a Havla z Lemberka, zahaleny v mlze, tak je to pravděpodobné. Však nelze se upínat pouze k této variantě. I Zdislava z Lemberka mohla být v rámci možností svobodnou. Pokud se opravdu věnovala špitální práci, jistě nemohla být ženou, která byla uzavřená v rámci domova despotickým manželem. Bohatství královny vdovy Elišky Rejčky, jež byla naopak nejvíce svobodnou v rozhodování, plynulo z odkazu královských manželů Václava II. a Rudolfa Habsburského. Bez jejich štědrosti by Eliška patrně zapadla jako jiné královny vdovy. Čtyřicet tisíc hřiven a možnost určité vlády ve východočeských městech bylo totiž vskutku velkorysým odkazem. Eliška Rejčka byla tak ve své době reálně nejbohatší ženou snad i v evropském měřítku. V odkazu Václava II. Eliška patrně klíčovou roli nehrála. Václav II. se stal velmi úspěšným, bylo proto vhodné, aby svou ženu výhodně zabezpečil. Není tak pravděpodobné, že by do otázky svého finančního zabezpečení mohla mladá manželka nějakým způsobem zasahovat. O obvěnění Rudolfem Habsburským však královna možná rozhodovala. Do manželství s Rudolfem vstupovala již zřejmě svobodně, ač určitý nátlak mohl být učiněn, jelikož Habsburkové chtěli posílit nárok na české království právě tímto sňatkem.²⁶⁹ Proto se lze domnívat, že mladá vdova mohla klást podmínky pro vstup do manželství. Bohaté obvěnění jistě nebylo pro mocné Habsburky překážkou, naopak oproti zisku českého království malou daní.

Těžko lze doslovně popsat vlastnosti tří žen, to mnohdy nedokáží ani historici u osobností moderních dějin, přesto se však pokusme, z toho co jsme zjistili, hovořit o vlastnostech našich dam. Velká role následující představy obou světic je však připisána i faktu, že byly svatořečeny a jsou tak znázorňovány v uměleckých dílech. A obecně tak mají blízko k tomu, že se o nich uvažuje jako o dokonalých bytostech. Ideální katolická představa by tak zněla nejspíš následovně. Svata Anežka by byla popsána jako pokorná a moudrá žena, která se oddává modlitbám v rouchu jeptišky. Podobnou vizi lze mít i u svaté Zdislavy. Ji si rovněž představíme v rouchu podobnému, které nosily řeholnice, a obklopenou dětmi. Obě dámy si lze také představit, jak se staraly o nemocné a chudé ve špitále. Ideální představa katolictví však nikdy nezasáhla Elišku Rejčku, ji bychom spíše srovnávali s jinou královnou vdovou Kunhutou Haličskou než s obrazem světice. Viděli bychom tedy krásnou ženu oblečenou v drahocenných šatech, s plavými vlasy skrývající se pod korunu, možná henninem a obklopenou bohatstvím a Jindřichem z Lipé. Tyto ideální či stereotypní představy mají jistě určitý pravdivý základ, ale rozhodně se k nim nelze upínat. Ač je Anežka dodnes vnímána jako pokorná panna, její jistá umíněnost a pevnost v činech, jak se dá pochopit z pramenů, mohla chvílemi působit

²⁶⁹ K. STLOUKAL, *Královna Rejčka*, in: *Královny a kněžny české*, s. 97-106.

nepříjemně podobně jako u Elišky Přemyslovny. Na druhou stranu zejména ztráta synovce v roce 1278 musela být pro Anežku velkou ránou. Tou dobou byla už starší žena a smrt Přemysla Otakara II. a následné těžké časy brala jistě velmi citlivě. Co se dá říci bez iluzí o svaté Zdislavě? Narativní prameny vznikly, jak již víme, snad půl století po její smrti a jiné zdroje, které by pocházely z doby paní z Lemberka a hovořily by přímo o její osobě, neexistují. Možná se tak lze pouze pozastavit nad samou skutečností Zdislaviny těžké práce ve špitále. Je opravdu věta z *Dalimilovy kroniky* pravdivá? Pokud ano, jistě i ona musela mít pevnou povahu, protože špitální práce nebyla nic jednoduchého. U Elišky Rejčky bychom o pevnosti a umíněnosti nepochybovali, přesto i ona byla jenom člověkem, který má city. To lze vidět na horoucí lásce k Jindřichu z Lipé, ač i zde mohl být jiný záměr než jen pouze milostné city. Z druhé strany bolest Elišky Rejčky ze ztráty milence, která je vypsána i ve *Zbraslavské kronice*, nám lásku může potvrdit.

Na záměry špitálních fundací tří dam mělo vliv mnoho osobností. U svaté Anežky a svaté Zdislavy lze znovu jmenovat svatého Františka a svatou Kláru z Assisi či svatého Dominika. U všech dam musíme předně jmenovat svatou Alžbětu Durynskou. Anežka byla, jak již víme, její sestřenicí, zároveň vrstevnicí a kult Alžběty Durynské se začal šířit poměrně rychle, vliv na Anežku byl tedy zřejmý. Přemyslovna pak mohla mít vliv na více fundací, lze znovu zmínit například fundace její sestry Anny, o níž se již také mluvilo. U Elišky Rejčky byl vliv Alžběty Durynské rovněž pravděpodobný, stejně tak svou roli mohl sehrát i špitál svatého Ducha na Starém Brně, tomu jsme se již věnovali v její kapitole. Když budeme u svaté Zdislavy opět věřit tradici a zejména *Dalimilově kronice*, na Zdislavino konání mohla mít tak vliv kromě možné Alžběty Durynské i snad sama Anežka Přemyslovna. Jelikož se Havel z Lemberka často vyskytoval v okruhu krále Václava I., jistě musel slyšet o králově sestře Anežce a její špitální fundaci. Tedy můžeme spekulovat o tom, že Havel z Lemberka a zejména svatá Zdislava mohli být ovlivněni Anežkou Přemyslovnou a jejím špitálem. Stejně tak Zdislava musela jistě vědět o špitále sv. Ducha v Brně. Zdislavino konání mohlo ovlivnit i jiné fundace například činnost sestry Eufémie, která v 60. letech 13. století založila špitál u Žďárského kláštera, kde podle kroniky Jindřicha Řezbáře pokorně sloužila nemocným a chudým.²⁷⁰ O činnosti Eufémie se ale paní Zdislava už nedozvěděla. Lze se tedy domnívat, že činnost všech tří dam mohla být i vzájemně ovlivněna.

Co soudit o samotných špitálních fundacích? Anežčino založení špitálu bylo na české poměry velké. Pražský špitál měl na konci 13. století podle profesorky Hledíkové kapacitu asi

²⁷⁰ *Cronica domus Sarensis*, s. 205.

pro 80 lidí, jak jsme rovněž zmiňovali, což byl velký špitál. Také samotný Řád křižovníků s červenou hvězdou se stal něčím mimořádným, několik špitálů pod vedením křižovníků s červenou hvězdou vzniklo i v zahraničí, Anežčino dílo tedy neslo ovoce. U Zdislavy je nutné opětovně připomenout, že veškeré fundace jsou dány pouze z tradice. Se špitálními fundacemi je to však ještě složitější než s kláštery a komendou. U špitálů v Jablonném a Českém Dubu neexistují vůbec žádné písemné dokumenty z doby poloviny 13. století, je však možné, že zde špitály již od doby Havla z Lemberka fungovaly. Také již mnohokrát citovaná *Dalimilova kronika* nám podává záznam o možné Zdislavině péči o nemocné. Ať už jsou verše doslovně pravdivé či nikoliv, její tvrzení podpírá samotná tendence zakládání špitálů a péče o chudé a nemocné, která ve 13. století byla silná. Pokud tedy špitály na Havlově panství existovaly, nestaly se patrně příliš velkými, byly spíš běžné velikosti. Malým špitálem byla i fundace Elišky Rejčky na Starém Brně. Ze zakládací listiny víme, že špitál byl pro osm nemocných, ač abatyše mohla počet změnit, přesto však kapacita budovy by zřejmě mnoho lidí nepojala.

9. Závěr

Co lze říci závěrem. Na předchozích stránkách jsme se věnovali třem ženám zakladatelkám a špitálními fundacím. Anežka Přemyslovna byla a stále patrně bude nejslavnější ze tří dam, o tom také svědčí poměrně velké množství literatury. Přesto lze klást další otázky o Anežčině špitální fundaci. Pokud však nenalezneme zázrakem nové prameny, zůstanou bez odpovědi. O Zdislavě z Lemberka toho víme velmi málo. Ač nám narativní prameny *Žďárská kronika* a *Kronika tak řečeného Dalimila* příliš neřekly, snažili jsme se je spolu s jinými zdroji více prozkoumat. Do budoucna lze pokračovat v hlubším zkoumání dalších pramenů, které by vypovídaly zejména o místech, kde Zdislava žila. Možná by se tak daly nalézt i doposud opomíjené souvislosti. Eliška Rejčka stojí v rámci pramenů a publikací pomyslně mezi Anežkou Přemyslovnou a Zdislavou z Lemberka. Mimořádně důležitý pramen první poloviny 14. století, kterým je *Zbraslavská kronika*, o Elišce Rejčce nemluvil tak často, což je samozřejmě logické, když sami autoři *Zbraslavské kroniky* psali chvalozpěvy na úkor Rejččiny sokyně Elišky Přemyslovny. Úspěšná Eliška Rejčka jim do jejich záměru nezapadala. Nalezneme však několik listinných pramenů, jež byly vydány rukou Elišky Rejčky. Pro nás byl podstatný zejména ten, který zakládal špitál na Starém Brně. Listinu a okolnosti vzniku špitálu jsme se snažili snad trochu více prozkoumat. Domnívám se, že v tématu Eliška Rejčka a její špitál bychom rovněž našli stále bílá místa, kterým se dá v budoucnu věnovat.

V rámci komparace jsme pak srovnali naše tři dámy a jejich špitální fundace, což byl také jeden z cílů, který jsme si stanovili. V předchozích medailoncích a v komparaci jsme si také odpověděli na dvě otázky, které jsme si kladli v úvodu a nyní si je znovu shrňme. Naše dámy založily, pokud u Zdislavy budeme důvěřovat tradici, špitály. Jak jsme již v úvodu uvedli, nebylo to jednoduchou ani levnou záležitostí, což se nám i potvrdilo. Ženy musely mít mnoho financí, aby mohly vše dotovat. Finanční prostředky většinou plynuly od mužů, které nakonec naše dámy zastínily. Klíčovou roli ovšem muselo hrát i štěstí a samozřejmě také schopnosti a dovednosti. Bez nich by totiž těžko mohly naše dámy cokoliv podnikat.

Co se týče otázky vlivu přijímaného a dávaného, znovu lze připomenout svatou Alžbětu Durynskou, která s velkou pravděpodobností pomyslně stála za ovlivněním všech tří žen. Vliv, který měly dámy a jejich zakladatelská činnost na další osoby a fundace, jsme rovněž rozebrali v předchozích kapitolách. Největší vliv měla svatá Anežka Česká, která díky Řádu křižovníků s červenou hvězdou ovlivnila i další části Evropy. Určitý vliv mohla mít i svatá Zdislava. Dopad špitálu Elišky Rejčky na další fundace byl patrně velmi malý, případně žádný. Přesto lze nalézt jednu paralelu. Nedaleko Eliščina kláštera a někdejšího špitálu se od konce 18. století nachází

brněnská Nemocnice u svaté Anny.²⁷¹ Lze tedy říci, že ošetřovatelství má na tomto místě určitou tradici.

V hlubším zkoumání pramenů v historii špitálů a žen zakladatelek lze pokračovat a v budoucnu si zaslouží mnohem větší pozornost.

²⁷¹ J. KUTNOHORSKÁ, *Historie ošetřovatelství*, s. 34-5.

10. Seznam pramenů a literatury

10. 1. Prameny

Vavřinec z BŘEZOVÉ, *Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic*, Praha 1979.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, díl I-VI, Brno a Olomouc 1836-1854.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, díl I-V/II, Praha 1904-1981.

Cronica domus Sarensis. Kronika kláštera Žďárského, Brno 1964.

Druhé pokračování Kosmovy kroniky, in: Pokračovatelé Kosmovi, Praha 1974.

Karel FILK, *Pocta Anežce Přemyslovně*, in: Rudé právo, r. 70, č. 267, Praha 1989. s. 1, 7.

Jan KLIMENT, *Areál bývalého Anežského kláštera otevřen. Krása historie kráse dneška*, in: Rudé právo, r. 60, č. 126, Praha 1980. s. 1.

Kronika tak řečeného Dalimila, Praha 1977.

Legenda blahoslavené Anežky a čtyři listy sv. Kláry. Překlad středověkého životopisu blahoslavené Anežky dle nejstaršího latinského rukopisu milánského ze začátku XIV. století, Praha 1934.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, I-IV, Praha 1855-1892.

Rýmovaná kronika česká, in: Fontes rerum Bohemicarum, díl III, Praeae 1882, s. 1-302.

Televizní program, in: Rudé právo, r. 70, č. 266, Praha 1989. s. 4.

Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae, Praha 1976.

10. 2. Literatura

Robert ANTONÍN, *Alžběta Rejčka a souboj o český trůn v letech 1306-1308*, in: Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci Králově 1308-2008. Historická tradice v dějinách města. Od chrámu ke katedrále, Ústí nad Orlicí 2009, s. 17-31.

Robert ANTONÍN, *České země za posledních Přemyslovců. I. díl (1192-1253). Cestou proměny společnosti k vrcholně středověké monarchii*, Praha 2012.

Marco BARTOLI, *Svatá Klára. Žena mezi mlčením a pamětí*, Praha 2004.

Pavel BĚLINA – Petr ČORNEJ – Jan P. KUČERA – Jiří MIKULEC – Pavla STÁTŇÍKOVÁ – Jan VLK, *Dějiny Prahy I.*, Praha a Litomyšl 1997.

Klára BENEŠOVSKÁ, *Královna Eliška Rejčka a klášter cisterciáček Aula Sanctae Mariae*, in: *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*, Praha 2010, s. 488-496.

Radek BLÁHA a kolektiv, *Hradec Králové*, Praha 2017.

Lenka BOBKOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české IV. a*, Praha a Litomyšl 2003.

Milan M. BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích I. díl. Řády rytířské a křížovníci*, Praha 2002.

Milan M. BUBEN, *Rytířský řád křížovníků s červenou hvězdou*, Praha 1996.

Karolína BURDOVÁ, *Obraz Elišky Rejčky v české beletrii*, bakalářská práce obhájená na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, Praha 2016.

Renata ČERNÁ, *Kult svaté Zdislavy z Lemberka*, diplomová práce obhájená na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy, Praha 2010.

Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Eliška Rejčka (Richenza Velkopolská) a Rudolf Kaše*, in: *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*, Praha 2010, s. 304-9.

Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ - Jan ZELENKA, *Přemyslovský dvůr. Život knížat, králů a rytířů ve středověku*, Praha 2014.

Tomáš EDEL, *Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy*, Praha 1993.

Edith ENNENOVÁ, *Žena ve středověku*, Praha 2001.

Jitka FRIEDLOVÁ, *Majetkové zajištění panovnic do počátku 14. století*, diplomová práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, Praha 2015.

Dušan FOLTÝN a kolektiv, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005.

Dušan FOLTÝN – Petr SOMMER – Pavel VLČEK, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997.

Jan HALADA, *Lexikon české šlechty III. Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*, Praha 1994.

Josef HEYDUK, *Svatí církevního roku*, Praha 2001.

Hana J. HLAVÁČKOVÁ, *Antifonář královny Elišky Rejčky. Žaltář 1317-1323*, in: *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*, Praha 2010, s. 498-502.

František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009.

Jitka HRIČKOVÁ, *Klášter Aula sanctae Mariae na Starém Brně a jeho hospodářský vývoj ve středověku*, diplomová práce obhájená na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, Praha 2007.

Václav CHALOUPECKÝ, *Svatá Ludmila*, in: *Královny a kněžny české*, Praha 1996, s. 29-37.

Petr CHARVÁT, *Zrod českého státu 568-1055*, Praha 2007.

Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420. III. Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech*, Praha 2018.

Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Eliška Rejčka a její partner Jindřich z Lipé*, in: *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 187-190.

Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Petr Žitavský a mýtus poslední Přemyslovny*, in: *Historie – Otázky – Problémy*, r. 3, č. 2, Praha 2011, s. 41-53.

Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Václav II. Král český a polský*, Praha 2007.

Libor JAN, *Dějiny Brna 2. Středověké město*, Brno 2013.

Jan KÁBRT a kolektiv, *Latinsko/český slovník*, Praha 2016.

Vlastimila KAFKOVÁ, *Z historie ošetřovatelství*, Brno 1992.

Zdeněk KALISTA, *Blahoslavená Zdislava z Lemberka*, Praha 1991.

Jan KLÁPŠTĚ, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2012.

Božena KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna. Královna česká 1292-1330*, Praha 2003.

Lucie KRACÍKOVÁ – Jan SMETANA, *Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa*, Praha 2000.

Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. díl: H-Kole*, Praha 1997.

Jan KVĚT, *Iluminované rukopisy královny Rejčky. Příspěvek k dějinám české knižní malby ve století XIV.*, Praha 1931.

Jacques LE GOFF – Jean-Claude SCHMITT, *Encyklopedie středověku*, Praha 2002.

Jacques LE GOFF, *Svatý František z Assisi*, Praha 2004.

Milena LENDEROVÁ - Božena KOPIČKOVÁ - Jana BUREŠOVÁ - Eduard MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009.

Jaroslav MACEK, *Blahoslavená Zdislava, dominikánský klášter v Podještědí a úcta bl. Zdislavy*, in: Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, Praha 1995, s. 89-98.

František MUSIL, *Hradec Králové, Eliška Rejčka a rok 1308*, in: Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci Králově 1308-2008. Historická tradice v dějinách města. Od chrámu ke katedrále, Ústí nad Orlicí 2009, s. 11-15.

Jaroslav NĚMEC, *Zázraky ke kanonizaci českých světců*, Olomouc 2009.

Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl II. CH-L*, Praha 1949.

Kateřina SLÁDKOVÁ, *Anna Slezská a její fundace*, in: Marginalia historica, r. 2, č. 1, Praha 2011, s. 54-78.

August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl desátý*, Praha 1895.

Helena SOUKUPOVÁ, *Anežský klášter v Praze*, Praha 1989.

Helena SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká. Život a legenda*, Praha 2015.

Karel STEJSKAL – Emma URBÁNKOVÁ, *Pasionál Přemyslovny Kunhuty. Passionale abbatissae Cunegundis*, Praha 1975.

Karel STLOUKAL, *Královna Rejčka*, in: Královny a kněžny české, Praha 1996, s. 97-106.

Petr SVOBODNÝ - Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály a nemocnice*, Praha 1999.

Gabriela V. ŠAROCHOVÁ, *Radostný úděl vdovský*, Praha 2004.

Josef ŠUSTA, *Eliška Přemyslovna*, in: Královny a kněžny české, Praha 1996, s. 87-95.

Vratislav VANÍČEK, *Velké dějiny zemí Koruny české II.*, Praha a Litomyšl 2000.

Emanuel VLČEK, *Fyzická osobnost Paní Zdislavy*, in: Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, Praha 1995, s. 37-57.

Josef ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, Praha 2017.

Josef ŽEMLIČKA, *Království v pohybu*, Praha 2014.

Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002.

Josef ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha 2011.

Josef ŽEMLIČKA, *Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století*, Praha 1986.

10. 3. Internetové stránky

Jana ŠŘÁMKOVÁ, *Tak zřejmě vypadala svatá Zdislava. Její tvář rekonstruovali pomocí nejmodernějších metod*, in: ct24.ceskatelevize.cz [online], ©1996-2019 [cit. 2019-01-02], dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/veda/2495326-tak-zrejme-vypadala-svata-zdislava-jeji-tvar-rekonstruovali-pomoci-nejmodernejsich>.

Muzeum starobrněnského opatství, in: musobrno.cz [online], ©2019 [cit. 2019-03-01], dostupné z: <http://musobrno.cz/>.